



Tielaitos

Yleisten teiden ympäristön tilaselvitys

Luonto ja kulttuurihistoria



Rovaniemi 1998

Lapin tiepiiri

# **Yleisten teiden ympäristön tilaselvitys**

## **Luonto ja kulttuurihistoria**

**Tielaitos**  
Lapin tiepiiri

Rovaniemi 1998

Kannen valokuvissa  
Kaukosen kylän ketokasvillisuutta  
Simonkylän museotie  
*Eira Järviluoma*

**Tielaitos**

Lapin tiepiiri

Hallituskatu 1-3

PL 194

96101 ROVANIEMI

Puhelin vaihde 0204 44 159

## Alkusanat

Lapin tiepiirin Luonto- ja kulttuurihistoriaselvitys on osa Lapin tiepiirin ympäristön nykytilaselvityksiä. Aikaisemmin ovat ilmestyneet pohjavesiä, melua, taajamia, maisemaa ja kaupunkiseutujen pääväyliä koskevat selvitykset. Ilman laadun selvitys on viimeistelyvaiheessa.

Luonto- ja kulttuurihistoriaselvityksessä tarkastellaan tiestön suhdetta luonnon- ja kulttuuriympäristön arvokohteisiin. Tiedot muodostavat Lapin tiepiirissä käyttöön otettavan ympäristötietorekisterin perustan. Ympäristötietorekisteriä tullaan täydentämään myöhemmin. Mm. valmisteilla oleva Natura 2000-suojelualueverkosto tulee aiheuttamaan lisäyksiä ympäristötietorekisteriin.

Luonto- ja kulttuurihistoriaselvityksen aineisto on kerätty pääosin vuosina 1994-1996, minkä jälkeen raportti on viimeistely ja sen sisältämiä tietoja on tarkistettu.

Luonto- ja kulttuurihistoriaselvityksen on laatinut ympäristösuunnittelija *Eira Järviluoma*. Aineiston keruutyöhön ja osin kirjoittamiseen ovat osallistuneet kesällä 1994 ympäristötekniikan opiskelija *Titta Tolppi* ja kesällä 1995 biologian opiskelija *Heidi Kitti*. Selvityksen kuvat on ottanut tekijä, jollei toisin mainita.

Selvitykseen kuuluu liiteosa, jossa on esitetty eri luonto- ja kulttuurihistoriallisten kohteiden sijainti suhteessa tieverkkoon ja lyhyt kohdekuvaus kustakin paikasta.

## Sisältö

1	JOHDANTO	7
2	AINEISTO JA MENETELMÄT	8
3	LAPIN KALLIO- JA MAAPERÄ	12
4	LAPIN VESISTÖT	12
5	LAPIN KASVILLISUUS	12
	5.1 Metsäkasvillisuus	12
	5.2 Suokasvillisuus	14
	5.3 Järvikasvillisuus	14
6	LAPIN ELÄIMISTÖ	15
	6.1 Metsien eläimistö	15
	6.2 Avosoiden eläimistö	15
	6.3 Tuntureiden eläimistö	16
	6.4 Vesieläimet	16
7	LAPIN TEIDEN HISTORIA	16
8	LAPIN ASUTUS	17
9	ERI YMPÄRISTÖTYYPPIEN OSUUDET TIEVERKOLLA	18
10	SUOJELUALUEIDEN JA SUOJELUOHJELMIEN ALUEIDEN SIJAINTI SUHTEESSA TIEVERKKOON	20
	10.1 Kansallispuistot	20
	10.2 Luonnonpuistot	22
	10.3 Koskiensuojelulla suojellut vesistöt	22
	10.4 Valtion maalla sijaitsevat erityiset suojelualueet	24
	10.5 Erämaa-alueet	24
	10.6 Yksityismaiden luonnonsuojelualueet	25
	10.7 Luonnonmuistomerkit ja muut luonnonsuojelualueet	26
	10.8 Metsähallituksen päätöksellä rauhoitetut alueet	27
	10.8.1 Aarnialueet	28
	10.8.2 Luonnonhoitometsät	29
	10.8.3 Ojitusrauhitusalueet	29
	10.9 Valtakunnalliset suojeluohjelmat	30
	10.9.1 Soidensuojeluohjelman alueet	30
	10.9.2 Lehtojensuojeluohjelman alueet	32
	10.9.3 Harjijensuojeluohjelman alueet	33
	10.9.4 Rantojensuojeluohjelman alueet	33
	10.9.5 Lintuvesiensuojeluohjelman alueet	34

10.10	Seutukaavojen suojelualuevaraukset	35
10.11	Erytissuojelua vaativat vesistöt	36
10.12	Project Aqua -vesistöt	37
10.13	Vanhojen metsien inventointialueet	37
10.14	Arvokkaat pienvedet	38
10.15	Arvokkaat perinneympäristöt	39
10.16	Soidensuojelun perusohjelman täydennyskohteet	41
10.17	Paikallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat lehdot	42
10.18	Paikallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat harjut	42
10.19	Uhanalaiset kasvit	43
10.20	Uhanalaiset eläimet	46
10.21	Muut mielenkiintoiset luontokohteet	48
11 KULTTUURIKOHTTEIDEN SIJAINTI SUHTEESSA		
TIEVERKKOON		48
11.1	Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt	48
11.2	Maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaat kulttuurihistorialliset ympäristöt ja kohteet	56
11.3	Muistomerkit	59
11.4	Tiemuseokohteet	61
11.5	Kiinteät muinaisjäännökset	63
11.6	Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt	67
11.7	Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset	68
12 TOIMENPIDE-EHDOTUKSET		70
13 YHTEENVETO		74
14 KIRJALLISUUS		77
LIITE		

## 1 JOHDANTO

Selvityksen tarkoituksena oli Lapin tiepiirin päätieverkon luonnonolojen ja kulttuurihistoriallisten kohteiden nykytilan selvittäminen. Selvityksessä keskityttiin arvokkaiden alueiden ja kohteiden paikallistamiseen ja niiden sijainnin selvittämiseen suhteessa tieverkkoon. Lapissa on eriateisen suojelun piirissä huomattava osa pinta-alasta esim. Natura 2000-ohjelman ehdotus kattaa läänistä n. 30 %. Alueellisesti suojelualueet ovat kuitenkin jakaantuneet epätasaisesti siten, että pääosa suojelualueista sijaitsee pohjoisimmassa osassa Lappia. Lapissa on myös säilynyt kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia ja ympäristöjä, vaikka niitä tuhoutuikin paljon sotien aikana.

Työn pääasiallinen tarkoitus oli tuottaa tietoa erilaisista luonto- ja kulttuurihistoriallisista kohteista tiepiirin ja erityisesti tiensuunnittelijoiden käyttöön. Tiedonsaannin paraneminen tehostaa ympäristöasioiden huomioonottamista tiepiirin toiminnassa. Ympäristövaikutusten arviointilain voimaantulo 1.9.1994 lisäsi osaltaan rakentajien yleistä ympäristövaikutusten selvittämis- ja ohjeellisuutta kaikissa rakentamishankkeissa. Selvityksen tarkoituksena oli myös selvittää kohteiden suojeluarvoa suhteessa tienrakentamiseen. Matkailijoiden käyttöön aineistosta voi niin ikään olla hyötyä.

Nyt kerätyt tiedot muodostavat Lapin tiepiirissä käyttöön otettavan ympäristötietorekisterin perustan. Myöhemmin kohdetiedostoa täydennetään ja pidetään ajantasalla. Kohdetietoa on tarkoitus hyödyntää eri hankkeiden yhteydessä. Tärkeimpiä kohteita on mahdollista tarkastaa maastossa ja laatia niille yksityiskohtaisia hoitosuunnitelmia.

Tämän selvityksen lopussa on esitetty toimenpide-ehdotuksia, joita pyritään toteuttamaan käytettävissä olevien resurssien puitteissa. Koska työhön ei juuri sisällynyt kohteittaisia maastoinventointeja, ovat toimenpide-ehdotukset yleisellä tasolla.

Puutteena on todettava, että selvitys kattaa vain noin puolet Lapin tiepiirin tieverkosta. Lisäksi yleisluonteisesta kartoituksesta, jossa ei olisi pitäydytty ainoastaan olemassa olevan tieverkon varrella sijaitseviin kohteisiin, olisi ollut laajempaa hyötyä mm. uusien tiehankkeiden suunnittelussa.

*“Ihminen rakentaa liikenneväyliä ja liikkuu niitä pitkin, luonto puolestaan luodellytyksiä ja asettaa rajoituksia teiden rakentamiselle sekä vaikuttaa myös teillä liikkumiseen” (Fogelberg 1974). Tätä luonnon ja tiestön suhdetta selvitys pyrkii osaltaan tarkastelemaan.*

## 2 AINEISTO JA MENETELMÄT

Selvitettäväksi tieverkoksi valittiin vuoteen 2010 tähtäävä, Lapin läänissä kehitettäväksi valittu tieverkko. Selvitettäviä valta-, kanta- ja maanteitä oli yhteensä 4 420 km (taulukko 1, kuva 1). Taajamat ja kaupungit jätettiin pääsääntöisesti tarkastelun ulkopuolelle, koska niistä ovat valmistuneet omat selvityksensä. Mukaan otettiin kuitenkin tärkeimmät, tien välittömässä läheisyydessä sijaitsevat kohteet myös taajamien ja kaupunkien alueelta.

Kohteita tarkasteltiin kilometrin leveydeltä tien molemmin puolin. Joidenkin kohteiden osalta tien vaikutus ei ehkä ulotu niin kauaksi ja tarkasteltavaa aluetta olisi voinut niiden osalta supistaa. Tällaisia kohteita olivat esim. uhanalaiset kasvit ja kiinteät muinaisjäännökset. Tällöin kuitenkin selvityksen käyttökelpoisuus olisi voinut heiketä.

*Taulukko 1. Selvitykseen valitun tieverkon jakaantuminen valta-, kanta- ja maanteihin.*

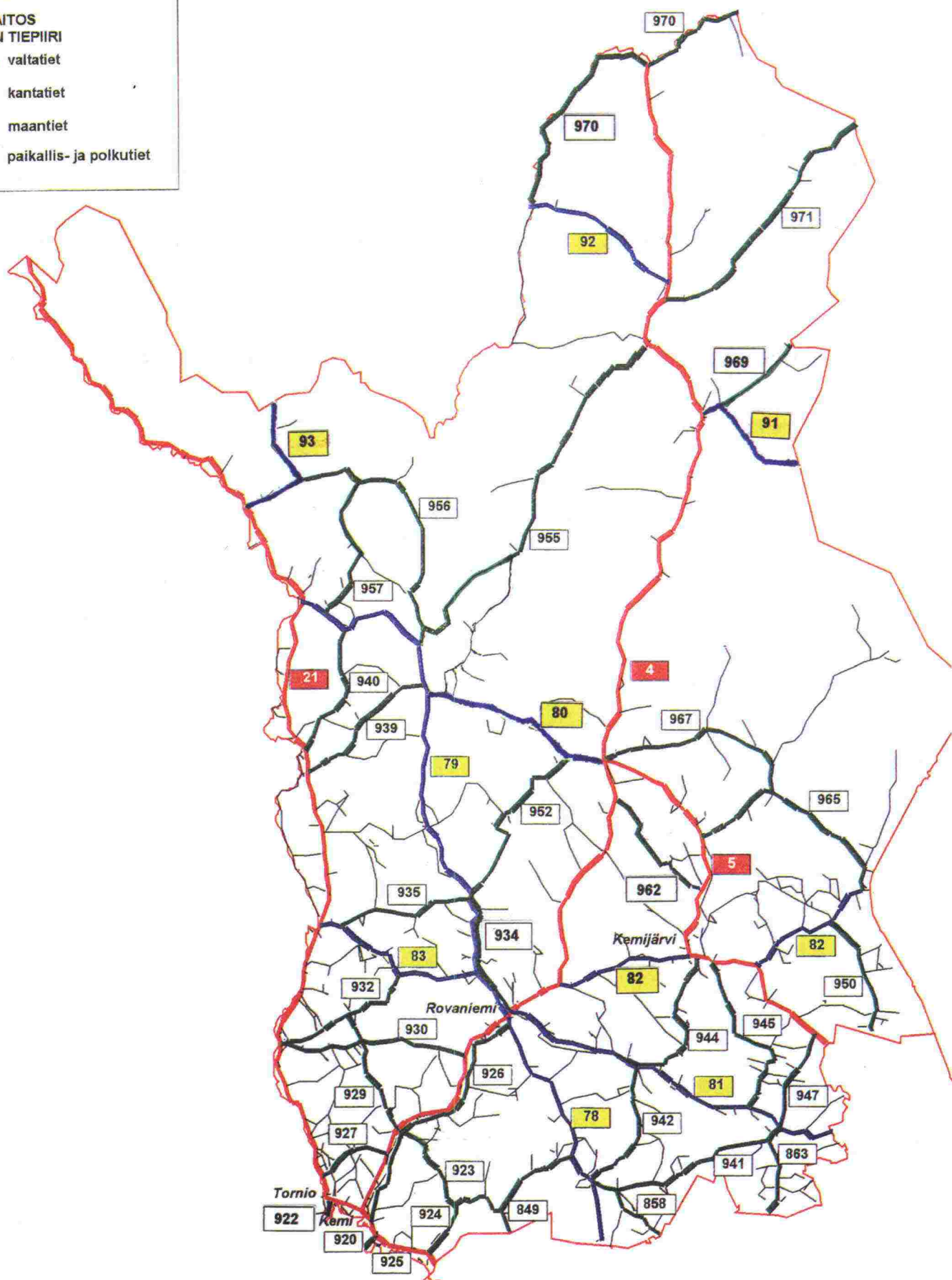
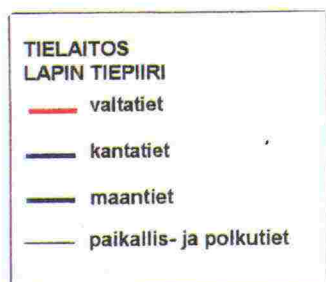
	km
valtatiet	1277
kantatiet	950
maantiet	2193
<b>yhteensä</b>	<b>4420 km</b>

Selvitys perustuu kirjallisiin lähteisiin sekä haastattelu- ja kyselytietoihin, mutta työn yhteydessä arvioitiin myös eri ympäristötyypit Lapin pääteiden varsilla laskemalla niiden osuudet otosmenetelmällä peruskartoilta. Ympäristötyypit jaettiin metsiin, soihin, vesistöihin, kallioihin, paljakkaan ja kulttuuriympäristöön, josta erotettiin rakennettu ympäristö ja viljelymaa. Maisemajaon mukaisilta (Alalammi toim. 1993) osa-alueilta laskettiin eri ympäristötyyppien osuudet otoksesta satunnaisesti valittuja peruskarttalehtiä. Peruskarttatoista täydennettiin kuitenkin siten, että kaikilta tieosuuksilta tuli laskettavia karttoja. Kaiken kaikkiaan laskettiin tienvarsiympäristöjen tyypit yhteensä 75:ltä peruskarttalehdeltä, mikä käsittää noin 20 % selvitykseen valitusta tieverkosta.

Kansallis- ja luonnonpuistoista saatiin tiedot kansallispuistokomitean mietinnöstä (Komiteanmietintö 1976:88). Valtakunnallisista soiden, lehtojen, harjujen, lintuvesien ja rantojen suojeluohjelmista ja mietinnöistä saatiin eri suojeluohjelmien kohteet (Komiteanmietinnöt 1980:15, 1980:41, 1981:32, 1988:16, Ympäristöministeriö 1992a).

Maakunnalliset ja paikalliset lehtojensuojeluohjelman kohteet on mainittu Lehtojensuojelutyöryhmän mietinnön liitteessä 5 (Komiteanmietintö 1988:16) ja tarkemmat tiedot alueiden rajauksista saatiin Lapin liitolta (Lapin seutu-kaavaliitto 1989). Yksityiskohtaista tietoa maakunnallisista ja paikallisista harjuista saatiin Lapin harjujen moninaiskäyttötutkimuksesta (Lyytikäinen 1983). Rovaniemen maalaiskunnan paikalliset ja maakunnalliset kohteet oli tarkoin esitetty julkaisussa: Rovaniemen maalaiskunnan luontokohteet (Rehell 1994).





Kuva 1. Selvityksessä tarkasteltava tieverkko numeroituna.

Yleistä tietoa Lapin läänin suojelualueista oli julkaisuissa: Lapin läänin luonnonsuojelukatsaus (Lapin lääninhallitus 1993) ja Suomen Kartaston Elävä luonto ja luonnonsuojelu -osassa (Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura 1988) sekä seutukaavan 1., 3. ja 4. osien karttaliitteissä ja selitysosassa (Lapin seutukaavaliitto 1978, 1990a, 1990b). Lisäksi Lapin seutukaavaliiton suojelualuekisteri vuodelta 1992 sisältää yhteenkoottua tietoa Lapin läänin suojelualueista.

Tiedot soidensuojelun perusohjelman täydennyskohteista ja uusimmista suojelualuekohteista saatiin Lapin ympäristökeskuksesta ja Vesi- ja ympäristöhallituksen luonnonsuojelututkimusyksiköstä (Vesi- ja ympäristöhallitus 1995). Arvokkaiden pienvesien kartoituksen tulokset löytyvät julkaisusta: Luonnonsuojelullisesti ja kalataloudellisesti arvokkaiden pienvesien inventointi Lapissa (Raatikainen 1995). Täydentävää tietoa luonnonmuistomerkeistä ja muista luonnonsuojelukohteista saatiin Lapin ympäristökeskuksen ja Maanmittauslaitoksen Lapin maanmittaustoimiston kortistoista.

Metsähallitukselta kerättiin tiedot Metsähallituksen mailla sijaitsevista luonnonhoitometsistä, aarnialueista ja ojitusrauhitusalueista sekä vanhojen metsien inventointikohteista.

Uhanalaiset kasvit ja eläimet pyrittiin selvittämään kyselyillä, jotka osoitettiin Kilpisjärven biologiselle asemalle, Kevon tutkimuslaitokselle ja Lapin maakuntamuseoon. Suurin osa uhanalaisia kasveja koskevista tiedoista koottiin kuitenkin Oulun yliopiston Kasvimuseolta.

Uhanalaisista kasvilajeista saatiin paljon tietoja niiltä alueilta, missä kartoituksia on tehty eniten esim. Utsjoella ja Lapin lounaisosassa. Uhanalaisten kasvien osalta selvitys on sikäli puutteellinen, että kartoitus koskee vain erittäin uhanalaisia ja vaarantuneita putkilokasveja, jolloin uhanalaiset sammalet, levät, jäkälät ja sienet sekä silmälläpidettävät putkilokasvit jäävät selvityksen ulkopuolelle.

Uhanalaisista eläimistä saatiin hyvin vähän haastattelutietoa. Eläimistöä yleensä saatiin tietoa Lapin riistanhoitoyhdistykseltä, tiemestareilta, tie-rekisteristä, asianharrastajilta sekä julkaisusta: Liukkaudentorjunta-aineet ja porot (Raukola 1995).

Perinnemaisematiedot kerättiin Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskuksesta ja Maisema-aluetyöryhmän mietinnöstä (Ympäristöministeriö 1992c). Paikallisia luontokohteita pyrittiin selvittämään Lapin luonnonsuojeluyhdistyksille suunnatulla kyselyllä, johon kuitenkin vain Ylitornion luonnonsuojeluyhdistys vastasi. Paikallista tietoa Lapin luonnosta kerättiin julkaisuista Lapin kierros, Osa 1 (Arktisen keskuksen säätiö 1986) ja Lapin kierros, Osa 2 (Euroopan kulttuurisäätiön Suomen osasto 1989).

Yleistä tekstiä on kirjoitettu paljon suoraan julkaisuista: Lapin läänin luonnonsuojelukatsaus (Lapin lääninhallitus 1993) ja Suomen Kartasto, osa Elävä luonto ja luonnonsuojelu (Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura 1988). Suomen teiden historiaa on kirjoitettu julkaisuista Lapin kierros, Osa 1 (Arktisen keskuksen säätiö 1986) ja Suomen teiden historia, Osa 1 (Fogelberg 1974).

Tiedot valtakunnallisesti arvokkaista kulttuurihistoriallisista kohteista saatiin Museoviraston ja Ympäristöministeriön julkaisusta vuodelta 1993: Rakennettu kulttuuriympäristö, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt.

Tietoja paikallisesti ja maakunnallisesti arvokkaista kulttuurihistoriallisista kohteista kerättiin eri lähteistä. Alustavasti koottiin tiedot mahdollisista arvokkaista kohteista Tornionlaakson maakuntamuseolta, Lapin maakuntamuseolta sekä julkaisuista: Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt, luonnos (Putkonen 1990), Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt (Sisäministeriö 1979) ja Lapin rakennusperintö (Lapin läänin rakennusperinne ry 1984). Lisäksi haastateltiin Muonion, Kolarin ja Enontekiön aluearkkitehti Päivi Tallbergiä ja Lapin lääninhallituksen ylitarkastaja Riitta Lönnströmiä.

Eri lähteistä saatu aineisto mahdollisista kulttuurihistoriallisista kohteista lähetettiin lausunnolle Lapin läänin rakennussuojelun yhteistyöryhmään, minkä jälkeen saatiin tarkistettu luettelo Lapin läänin paikallisista ja maakunnallisista kulttuurihistoriallisista kohteista. Luetteloa muutettiin vielä muutamien kohteiden osalta arkkitehti Jarmo Lokion tekemän Lapin läänin kulttuurihistoriallisten ympäristökokonaisuuksien inventointityön perusteella (Lokio 1997). Lisäksi kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin otettiin mukaan myös yksittäisiä mielenkiintoisia kohteita Lapin rakennusperintö -kirjasta. Tällaisia kohteita olivat mm. erilaiset vanhat tiet, myllyt, yksittäiset rakennukset jne.

Tiedot enimmäkseen paikallisesti arvokkaista muistomerkeistä saatiin julkaisuista Lapin kierros, Osa 1 (Arktisen keskuksen säätiö 1986) ja Lapin kierros, Osa 2 (Euroopan kulttuurisäätiön Suomen osasto 1989). Haastatteleamalla saatiin tietoja jääkärimuistomerkeistä kenraalimajuri Väinö Kuirilta Tornionista sekä Heino Liljebergiltä ja Leena Ovaskalta Rovaniemeltä. Sotahistoriallisten muistomerkkien ja kohteiden osalta haastateltiin koulutoimenjohtaja Kaija Hiilivirtaa Muoniosta, rehtori Erkki Kiviniemeä Kemijärveltä ja suunnittelusihteeri Jouko Ilvosta Sallasta. Lisäksi lukuisat Lapin tiepiirin työntekijät auttoivat mm. muistomerkkien paikantamisessa.

Tiedot kiinteistä muinaisjäänöksistä saatiin Lapin seutukaavaliiton julkaisuista: Länsi-Pohjan kiinteät muinaisjäänökset v. 1992, Rovaniemen seudun kiinteät muinaisjäänökset v. 1992, Itä-Lapin kiinteät muinaisjäänökset v. 1993, Tunturi-Lapin kiinteät muinaisjäänökset v. 1993 ja Pohjois-Lapin kiinteät muinaisjäänökset v. 1994. Tietoja kiinteiden muinaisjäänösten nykytilasta ja tehdyistä kaivauksista saatiin Lapin maakuntamuseon arkeologi Hannu Kotivuorelta.

Tiedot kulttuurihistoriallisesti arvokkaista rakennuksista ja teollisuusympäristöistä koottiin julkaisuista: Rakennussuojelulla suojellut rakennukset ja alueet 1965-1990 (Lounatvuori toim. 1991), Valtion rakennusten suojelu luettelo (Museovirasto 1987) ja Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt (Putkonen 1988).

### 3 LAPIN KALLIO- JA MAAPERÄ

Kallioperällä on huomattava vaikutus Lapin maisemakuvaan. Lapin kallioperä muodostuu pääasiassa ikivanhoista syväkivistä ja kiteisistä liuskeista. Karelidien poimuttumisvyöhyke peittää suurimman osan Lappia. Jotkut kvartsiittialueet kohoavat ympäristöään korkeammiksi. Korkeimpia huippuja ovat mm. Levi (531 m m.p.y.), Ylläs (718 m m.p.y.), Aakenustunturi (531 m m.p.y.) ja Ounastunturi (723 m m.p.y.). Kaikki korkeat tunturit eivät kuitenkaan ole kvartsiittia esim. Pallastunturi (807 m m.p.y.) on amfiboliittia. Kölin vuorijono ulottuu Lappiin vain Kilpisjärven seudulle Suomen käsivarren luoteispäässä. Suomen korkein tunturi, Halti (1328 m m.p.y.) ja Saana (1029 m m.p.y.) kuuluvat tuon vuorijonon alueelle.

Lapin kallioperästä on vain noin 5,5 % kalliopaljastumia tai alle yhden metrin paksuisen maakerroksen peittämiä kallioalueita. Kallioperää peittävä maaperä on yleensä pinnanmuotoja tasoittavaa pohjamoreenia. Moreenista koostuvat drumliiniselänteet suuntautuvat jäätikön liikkeiden mukaan. Inarijärven seudulla maankamaran pintaosa on laajoilla alueilla kivistä ja lohkarista. Mannerjäätikön kuljettama sora ja hiekka ovat kasautuneet harjuiksi, jotka seurailevat jokivarsia ja halkovat järvialueita.

### 4 LAPIN VESISTÖT

Vesistöillisesti Lappi on virtojen maa. Toisen maailmansodan jälkeen lähes kaikki Suomen vesistöt valjastettiin energiantuotantoon, jolloin koskiset joet muuttuivat sarjaksi patojen porrastamia suvantoja ja järvet säännöstelyaltaiksi.

Myös Suomen pisin joki, Kemijoki, otettiin energiantuotantoon ja sen sivujoen Kitisen latvoille rakennettiin Lokan ja Porttipahdan tekoaltaat. Luonnontilaisia jokia Lapissa ovat edelleen mm. Suomen ja Ruotsin rajajoet: Kōnkämäeno, Muonionjoki ja Tornionjoki, Suomen ja Norjan rajajoet: Tenojoki ja Inarijoki sekä Kemijoen sivuhaara Ounasjoki ja Perämereen laskeva Simojoki.

### 5 LAPIN KASVILLISUUS

#### 5.1 Metsäkasvillisuus

Kasvillisuutensa puolesta Suomi on Islannin jälkeen Pohjoismaiden toiseksi pohjoisin valtio. Metsät peittävät maastamme n. 70 %.


Suomi jaetaan kasvillisuuden perusteella neljään kasvimaantieteelliseen alueeseen, jotka voidaan jakaa edelleen alaryhmiin. Lapin alue kuuluu kahteen kasvimaantieteelliseen pääalueeseen. Kemi-Tornion alue sekä Kemijoki- ja Tornionjokilaaksot Kemijärvelle ja Pelloon asti kuuluvat keskiboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen ja loppuosa Lapista kuuluu pohjoisboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen (kuva 2). Suomi jaetaan osa-alueisiin myös metsäkasvillisuuden ja vallitsevan metsätyypin mukaan (kuva 3).

### Keskiboreaalin vyöhyke:

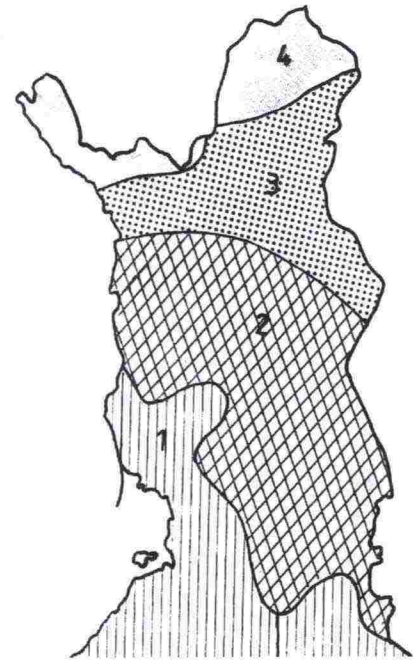
 1 Pohjanmaa

### Pohjoisboreaalin vyöhyke:

 2 Peräpohjola

 3 Metsä-Lappi

 4 Tunturi-Lappi



Kuva 2. Suomen kasvimaantieteelliset alueet (Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura 1988).

### Vyöhykkeet:

I Pohjoisboreaalin. Tunturikoivumetsiä

II Pohjoisboreaalin. Havumetsiä


III Keskiboreaalin. Havumetsiä

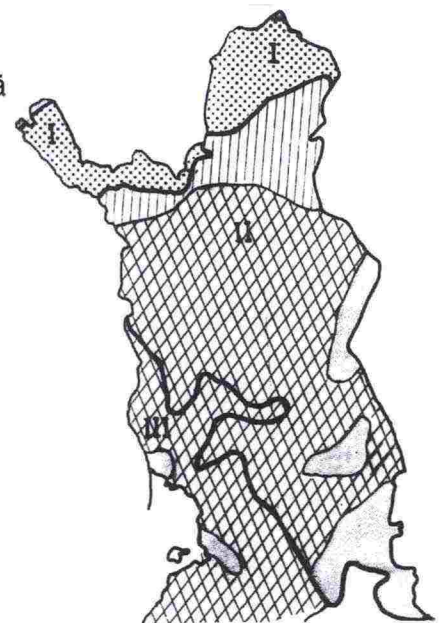
### Vallitseva metsätyyppi

 Karu kangasmetsä

 Kuiva ja kuivahko kangasmetsä

 Kuivahko kangasmetsä

 Tuore kangasmetsä



Kuva 3. Metsäkasvillisuusvyöhykkeet vallitsevine metsätyypeineen (Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura 1988).

Pohjoisboreaalinen vyöhyke jaetaan Peräpohjolan, Metsä-Lapin ja Tunturi-Lapin alueisiin. Peräpohjolan metsät ovat kuusivaltaisia ja puusto on tavallisesti harvaa. Puuston uudistuminen on hidasta, koska hyviä siemenvuosia on harvoin. Mustikka on kenttäkerroksen yleinen kasvi.

Metsä-Lappi on maamme mantereisinta aluetta, joka erottuu Peräpohjolasta mm. siinä, että alueelta lähes puuttuu kuusi. Mänty ja koivu muodostavat alueen metsät. Metsä-Lapissa ovat yleisiä hiekkaiset maat ja kuivat jäkälävaltaiset männiköt. Tuoreet kankaat ja lehdot ovat alueella harvinaisia.

Tunturi-Lappi on mereisempi kuin Metsä-Lappi. Ainoa puulaji on tunturikoivu. Tunturikoivikon ja Metsä-Lapin raja-alueilla on ominaista mäntymetsän sijoittuminen laaksoihin ja paisterinteille ja tunturikoivikon sijoittuminen varjorinteille. Kilpisjärvellä ja Utsjoen pohjoisosassa ilmasto on vieläkin mereisempää kuin Tunturi-Lapissa. Sikäläinen metsäkasvillisuus on samalaista kuin pohjoisimmassa Norjassa.

Arktista kasvillisuutta Suomessa on vain tuntureiden lakiosissa. Metsänrajaa, joka yleensä on joko männyn tai koivun muodostama, pidetään tavallisesti arktisen ja boreaalisen kasvillisuuden rajana. Paljakkakasvillisuus muodostuu pääasiassa varpukankaista.

## 5.2 Suokasvillisuus

Suomen alkuperäinen suopinta-ala on ollut n. 30 % maapinta-alasta, mutta pinta-ala pienenee koko ajan, kun ohutturpeisia soita kuivatetaan takaisin kangasmaiksi. Keski- ja pohjoisboreaaliset kasvillisuusvyöhykkeet (kuva 2) ovat Suomen runsasoisinta aluetta. Lapin suot ovat pääasiassa aapasoita, mutta Tunturi-Lapin alueella esiintyy myös palsasoita ja Kuusamon seudulla rinesoita.

Aapasuoluontoa on tyypillisimmillään Peräpohjolassa. Aapasoilla haihtuminen ei yleensä ylitä sademääriä, minkä vuoksi suot ovat vetisiä ja sekä kevä- että syystulvat ovat rajuja. Ravinteikkailla alueilla muodostuu lettosoita. Rikasta ja monipuolista lettokasvillisuutta on Kuusamon ja Kittilän seuduilla.

Metsä-Lapin aapasuovyöhykkeen ilmasto on mantereinen, kasvukausi lyhyt ja routiminen on voimakasta. Männyn metsänrajan tuntumassa ja koivu- vyöhykkeellä soilla alkaa esiintyä palsoja. Palsasuot ovat saaneet nimensä ikiroudan kohottamista jättiläismättäistä. Korkeimmat palsat ovat jopa seitsemimetrisiä, yleensä ne ovat kuitenkin 2-4 metriä korkeita.

Paljakkasuot muodostavat Suomen soiden pohjoisimman tyypin. Tällä suotyypillä soistumisen aiheuttavat runsaat lumen sulamisvedet ja sateet. Paljakkasoilta puuttuvat palsat.

## 5.3 Järvikasvillisuus

Kuten maakasveilla vesikasveillakin kasvukausi on Pohjois-Suomessa huomattavasti lyhyempi kuin Etelä-Suomessa. Pohjoisessa järvet ovat jäässä keskimäärin seitsemän kuukautta vuodessa etelän viiden kuukauden sijaan.

Keskiborealisella kasvillisuusvyöhykkeellä vallitsevat niukkaravinteiset järvet, joissa sekä lajiluku että kasvimassa ovat pienet. Peräpohjolan alueen vallitseva järvityyppi on ruskeavetinen ja vähäravinteinen. Metsä- ja Tunturi-Lapin vähäravinteiset järvet ovat kirkasvetisiä.

Runsasravinteisiä järviä on liuskealueella. Kittilässä on ns. kievana-tyypin järviä, joissa kasvaa mm. sahalehteä eli kievanaa. Kuusamo-Kainuun alueella on kirkasvetisiä ja niukkaravinteisiä merivita-näkinpartatyyppin järviä.

## 6 LAPIN ELÄIMISTÖ

Suomen eläinmaantieteellinen vyöhykkeisyys noudattaa yleispiirteiltään suurilmaston määräämää kasvimaantieteellistä vyöhykkeisyyttä. Suomen pohjoisesta asemasta johtuu, että yksilömäärä vähenee yleensä pohjoista kohti. Monien lajien leviämistä pohjoisemmaksi rajoittaa ankara ilmasto. Kulttuurisidonnaisten lintujen tiheys ja osuus maalinnustosta supistuu kohti pohjoista samalla kun asutus ja viljellyn maan osuus pinta-alasta vähenee.

### 6.1 Metsien eläimistö

Suurin osa havumetsälajistoamme kuten esim. hirvi on levinnyt maahamme idästä. Koko Lapin läänin alue on puolikesyn kotieläimen, poron, hoito-alueita.

Linnustomme pääosa käyttää hyväkseen metsiemme tuotantoa kesän kasvukautena ja muuttaa loppuvuodeksi pois. Nuoria metsiä ja pensaikkoisia metsänreunoja suosivien lajien kannat ovat keskimäärin kaksinkertaistuneet viimeisten 40 vuoden aikana. Joidenkin lintulajien levinneisyysalue on erityistä pienentynyt. Esimerkiksi metson soidinpaikkojen ja teerien talvisten urpomiskoivikoiden väheneminen ovat johtaneet näiden lajien taantumiseen.

### 6.2 Avosoiden eläimistö

Avosoiden keskimääräinen pesimälinnuston tiheys kasvaa etelästä pohjoiseen siirryttäessä. Suolinnusto on tihein lampareisilla, vetisillä nevoilla. Eriytyisen runsaslintuisia ovat mm. Tunturi-Lapin palsasuot.

Lähes koko kurkikantamme ja suuri osa joutsenista pesii soilla. Suot ovat myös riistataloudellisesti tärkeitä, koska niillä pesii runsaasti vesilintuja ja ne ovat teeren ja riekon soidinpaikkoja.

Avosoilla on niukasti selkärankaisia. Myyrävuosina Pohjois-Suomen soilla on tunturisopuleita ja myyriä. Hirvet ja porot laiduntavat soilla. Suonhyönteisistä on erityisesti tunnettu hillakuoriainen, joka söi 1970-luvun alussa paljaaksi laajat alueet Pohjois-Suomessa.

### 6.3 Tuntureiden eläimistö

Tunturiseudun eläimistöä luonnehtii lajien ja yksilöiden vähäisyys. Eräät arkiset linnut ja hyönteiset esiintyvät toisaalta Lapissa ja toisaalta Itämeren ulkosaaristossa. Nimenomaan tuntureiden lajeja ovat mm. tunturisopuli, naali, kiiruna ja pulmunen. Pohjoisten alueiden hyönteisistä voidaan mainita laajoja tunturikoivikon tuhoja aiheuttaneet tunturimittari ja vertaimevät hyttysset.

Eläimistön runsausvaihtelut voivat pohjoisessa olla hyvinkin suuria. Esimerkiksi tunturisopuli elää yleensä vain Tunturi-Lapissa, mutta joinakin vaellusvuosina sen levinneisyysalue voi ulottua jopa Rovaniemen eteläpuolelle.

### 6.4 Vesieläimet

Voimatalousrakentaminen ja jokien luonnontilan muutokset ovat hävittäneet lohen ja taimenen niin, että niitä esiintyy enää viidessä Itämereen laskevassa joessa, joista Tornionjoki ja Simojoki sijaitsevat Lapissa. Lapissa ennen yleisenä esiintynyttä raakkua eli jokihelmisimpukkaa on em. seikkojen lisäksi hävittänyt ryöstöpyynti.

Ravun levinneisyysalue on siirtoistutusten ansiosta levinnyt Etelä-Suomesta lännessä Pellon korkeudelle saakka.

Vesilinnustossamme on eteläisen, pohjoisen ja itäisen eläimistön edustajia. Vesilinnuille yleensä vesialueen koko ja veden laatu ovat tärkeämpiä seikkoja kuin järven maantieteellinen sijainti.

## 7 LAPIN TEIDEN HISTORIA

*“Maan ja veden jakaantuminen sekä korkeussuhteet määräävät, missä tie voi kulkea. Tienrakennustekniikan kehittyessä tämän riippuvuussuhteen merkitys on vähentynyt, mutta edelleen se on näkyvissä nykytieverkkoa tarkasteltaessa”*  
(Fogelberg 1974).

Maanteitä oli 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa Oulusta Kuivaniemelle asti, mutta suurin osa Lapista oli vielä 1810- ja 1820-luvuilla tietöntä seutua. Tornionjokivarren tien rakentaminen aloitettiin 1820-luvulla valtion tuella ja Ylitornion Alkkulaan asti tie valmistui vuoteen 1832 mennessä. Maantie ulottui siten jo tuolloin keskiyön auringostaan kuuluisan Aavasaksan lähelle. Ylitornion ja Turtolan välisen osuuden rakentaminen aloitettiin vuosina 1836-1838 hätäaputyönä tasoittamalla tielinjaa ja raivaamalla tietä. Tie saatiin valmiiksi 1860-luvulla. Hätäaputöiden ja Tie- ja vesirakennuksen ylihallituksen panos olikin merkittävä Lapin teiden rakentamisessa.

Tervolasta johti jo 1820-luvulla kylätie Kemiin asti ja siitä eteenpäin Rovaniemelle tie valmistui vuoteen 1840 mennessä. Rovaniemen-Kemijärven välinen tie voitiin luovuttaa matkamiesten käyttöön vasta vuonna 1853.

Talviteillä oli pohjoisen Suomen tiettömien erämaiden asukkaille hyvin suuri merkitys, vaikkakin Lapissa oli levähdyspaikkoja harvemmassa kuin etelässä. Kemijärveltä Sallaan johtavaa talvitietä käytettiin talvisin poro- ja hevos-



tienä ja kesäisin jalkapolkuna. Rovaniemeltä vei Utsjoelle kaksi talvitietä. Toinen myötäili Ounasjokea Kittilään, mistä se jatkui Pokan kautta Inariin ja sieltä edelleen Kaamasen kautta Utsjoelle. Tietä käytettiin kesäisin vene- ja polkureittinä. Toinen talvitie johti Rovaniemeltä Kalliojärven kautta Kemijärvelle ja sieltä Kemijokea ja Kitistä myöten Inariin, missä tie yhtyi edellä mainittuun talvitiehen.

Muonio oli talviteiden toinen solmukohta. Länsi-Lapin talvireiteistä olivat tärkeimmät Muonion-Kittilän, Muonion-Ylitornion ja Muonion-Sodankylän reitit.

Varsinaiset maantiet ulottuivat v. 1875 Pelloon ja Rovaniemen kautta Kemijärvelle asti. Pellostä Muonioon tie saatiin liikenteen käyttöön 1890-luvulla. Samoihin aikoihin valmistui Rovaniemen ja Kittilän välinen tie.

Rovaniemen ja Sodankylän välinen tieyhteys saatiin suhteellisen myöhään eli vasta v. 1902 valmiiksi. Tien rakentaminen oli pantu alulle jo v. 1849, mutta nälkävuosien takia tienrakennus jäi kesken ja tie pääsi metsittymään kunnes tien raivaus aloitettiin uudestaan v. 1898. Tien valmistuminen oli kiinni myös asukkaiden vastustuksesta: tien nähtiin tuovan mukanaan vain joutomiehiä ja lisäksi pelättiin tien ylläpitokustannuksia.

Sodankylästä Ivaloon tie valmistui ennen ensimmäistä maailmansotaa v. 1914 ja vasta v. 1958 ulottui tieyhteys Utsjoelle saakka. Pelkosenniemen ja Savukoksen välinen tieyhteys oli erikoinen: tie valmistui jo v. 1928, mutta se ei jatkunut kummastakaan päästään eteenpäin. Vasta v. 1935 valmistunut Kemijärven-Pelkosenniementie liitti sen muuhun tieverkkoon.

## 8 LAPIN ASUTUS

Asutus on Lapissa keskittynyt neljään kaupunkiin: Rovaniemelle, Kemijärvelle, Kemiin ja Tornioon sekä taajamiin ja jokilaaksoihin.

Rovaniemen kaupunki sijaitsee pääteiden ja vesiväylien solmukohdassa. Alunperin jokien suulle rakennetut Kemin ja Tornion kaupunkimaiset alueet ovat kasvamassa yhtenäiseksi taajamaksi pitkin Perämeren rannikkoa.

Tornion-, Kemi- ja Ounasjoen varrella esiintyy yhtenäisiä peltoalueita ja tiheää jonoasutusta, joka perustui aikaisemmin kalastukseen ja rehevien tulvaniittyjen rehuntuotantoon. Tornionlaaksoon asutus on tullut jo varhain, mm. Tornion kirkko oli olemassa jo 1340-luvulla. Jokilaaksojen välisillä alueilla on pieniä järvenrantakyläitä tai muutamista taloista koostuvia lapinkyläitä.

Järvenrantojen kalakentille asettuivat ensimmäiset uudisasukkaat 1700-luvun alussa ja sitä ennen järvillä kalastelivat saamelaiset. Esimerkkejä järvenrantakyläistä ovat mm. Rovaniemen ja Pellon välillä kantatien 83 varrella sijaitseva Raanujärven kylä sekä siitä etelään sijaitsevat Iso-Vietonen, Meltosjärvi, Pessalompolo, Lohijärvi ja Törmäsjärvi. Rovaniemen ja Ranuan välillä kantatien 78 varrella sijaitsee Portimojärven järvenrantakylä. Muonion seudulle Pallasjärven ja Särkijärven alueille syntyi myös järvenranta-asutusta.

Toisen maailmansodan jälkeen Lapissa raivattiin peltoja mm. ravinteisille soille ja perustettiin asutustiloja. Sitten nämä alueet ovat monin paikoin autioituneet. Nykyisin lisäksi Lapin asutukseen antavat matkailu- ja laskettelukeskukset, joista suurimpia ovat Saariselkä, Ylläs, Levi, Pallas-Ounas-tunturi ja Luosto-Pyhätunturi.

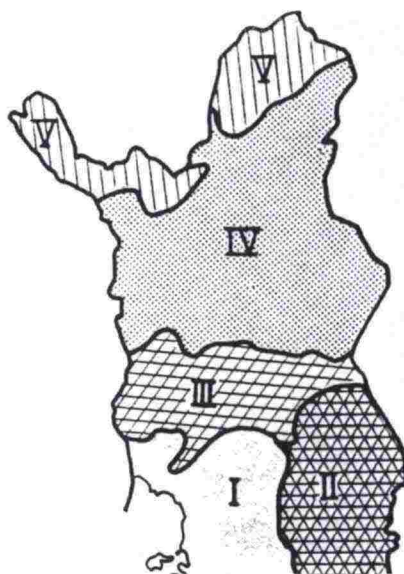
## 9 ERI YMPÄRISTÖTYYPPIEN OSUDET TIEVERKOLLA

Suomen maisema-alueet voidaan jakaa viiteen suuralueeseen, jotka jakaantuvat edelleen 14 maakuntaan ja 51 seutuun (Alalammi toim. 1993). Lapin suuralue jaetaan em. jaottelun mukaisesti maisemamaakunnittain viiteen osaluueeseen: Pohjois-Pohjanmaa, Peräpohjola, Koillispohja, Metsä-Lappi ja Tunturi-Lappi. Kuvassa 4 on esitetty Lapin maisema-aluejako. Tässä selvityksessä laskettiin eri ympäristötyyppien osuudet tarkasteltavan tieverkon varrella maisema-aluejaon mukaisesti osa-alueittain. Taulukossa 2 on esitetty laskelmien perusteella saatu eri ympäristötyyppien jakaantuminen Lapin tiepiirin alueella maisemamaakunnittain.

Metsien osuus kaikilla maisema-alueilla oli suurin, 50-68 %. Eniten metsiä oli Metsä-Lapin ja Tunturi-Lapin alueilla ja vähiten Peräpohjolan alueella. Tunturi-Lapin alueella tunturikoivikot laskettiin metsiin kuuluviksi.

### Maisemamaakunnat

- I Pohjois-Pohjanmaa
- II Koillispohja
- III Peräpohjola
- IV Metsälappi
- V Tunturi-Lappi



Kuva 4. Lapin maisema-aluejako Alalammin (toim.) 1993 mukaan.

Taulukko 2. Eri ympäristötyyppien osuudet maisemamaakunnittain Lapin tiepiirin alueella pääteiden varsilla.

	Pohjois-Pohjanmaa		Perä-pohjola		Koillis-pohja		Metsä-Lappi		Tunturi-Lappi		Yhteensä	
	km	%	km	%	km	%	km	%	km	%	km	%
Metsä	327	54	605	50	164	60	1239	68	346	68	2681	61
Suo	82	14	223	18	49	18	334	18	60	12	748	17
Kulttuuri-ympäristö	182	30	326	27	53	19	173	10	23	4,5	757	17
- rakennettu ympäristö	55	9	137	11	22	8	100	5,5	23	4,5	337	8
- viljelymaa	127	21	189	16	31	11	73	4	-	-	420	9
Vesistö	1,8	0,3	30	2,5	4,4	1,6	49	2,7	45	9	130	3
Kallio	1,2	0,2	2,4	0,2	0,3	0,1	3,6	0,2	2,5	0,5	10	0,2
Paljakka	-	-	-	-	-	-	-	-	21	4,2	21	0,5
Muu	11,5	1,9	24	2	2,7	1	24	1,3	11,2	2,2	73	1,6
<b>Yhteensä</b>	<b>605</b>	<b>100</b>	<b>1210</b>	<b>100</b>	<b>273</b>	<b>100</b>	<b>1823</b>	<b>100</b>	<b>509</b>	<b>100</b>	<b>4420</b>	<b>100</b>

Soiden osuus vaihteli 12-18 % välillä. Soiden pieni osuus (12 %) Tunturi-Lapin alueella saattaa johtua siitä, että tällä alueella oli vaikeaa erottaa toisistaan suota, tunturikoivikkoa ja paljakkaa.

Kulttuuriympäristöä, johon luettiin kuuluvaksi rakennettu ympäristö ja viljelymaa, oli eniten Pohjois-Pohjanmaan ja Peräpohjolan alueilla (27-30 %) ja vähiten Tunturi-Lapin alueella (4,5 %). Viljelymaan osuus vaihteli 4-21 % välillä, kun taas rakennettua ympäristöä oli tasaisesti kaikilla maisema-alueilla. Kulttuuriympäristön osuus keskimäärin (17 %) oli suuri verrattuna esim. Keski-Suomen tiepiiriin arvioimaan 20 %:iin (Tielaitos 1994).

Vesistöjen osuus oli Tunturi-Lapissa huomattavan korkea, n. 9 %, verrattuna muihin alueisiin, joissa sen osuus jäi alle 3 %. Kallioita oli eri ympäristötyypeistä vähiten, alle 0,5 %. Paljakan osuus Tunturi-Lapissa oli 4 % luokkaa. Todellisuudessa paljakan osuus lienee pienempi ja osa tähän tyyppiin mukaan lasketusta alueesta kuuluisi paremmin soihin tai jopa metsiin (tunturikoivikot).

Eri ympäristötyyppien jakaantumisesta tarkasteltiin myös tietyypeittäin, mutta ympäristötyyppien jakaantumisessa ei ollut suuria eroja valta-, kanta- ja alempilukkaisten teiden välillä. Kulttuuriympäristöä ja vesistöjä oli eniten valtateiden varsilla, mikä johtuu asutuksen, viljelymaiden ja valtateiden keskittymisestä suurimpiin jokilaaksoihin (Kemi-, Tornion- ja Ounasjoki).

## 10 SUOJELUALUEIDEN JA SUOJELUOHJELMIEN ALUEIDEN SIJAINTI SUHTEESSA TIEVERKKOON

### 10.1 Kansallispuistot

Kansallispuistot ovat kansallisia "luonnonmuistomerkkejä", yleisiä nähtävyyksiä. Niillä säilytetään alkuperäistä luontoa, luontaistalouksia, maisematyyppejä sekä erilaisia ja monipuolisia elinympäristöjä mahdollisimman luonnontilaisina. Ne on perustettu pääasiassa retkeily-, mutta myös tutkimus- ja opetuskäyttöön. Kansallispuistot ovat tarkasti, valuma-alueet, maisemat ja eliöyhteisöt huomioon ottaen rajattuja. Kansallispuistokomitean (Komiteanmietintö 1976:88) määritelmän mukaan "*Kansallispuistoksi voidaan perustaa koskematon luonto edustava tai erityisen luonnonkaunis taikka muutoin luontonsa puolesta merkittävä, pinta-alaltaan suurehko valtion omistuksessa oleva alue, jolla luonnonsuojelun ja yleisön luontoharrastuksen kannalta on huomattava merkitys ja joka on tarpeen ensisijaisesti säilyttää alkuperäisen luonnon tukialueena ja nähtävyytenä.*"

Kansallispuistot ovat valtion maille perustettuja ja valtion omistuksessa olevia. Niiden hallinto perustuu erityiseen lakiin. Puistot ovat Maa- ja metsätalousministeriön Metsähallituksen luonnonsuojeluosaston hoidossa ja hallinnassa. Hallinnon tehtäviin kuuluu luonnonsuojelu, hoito, tutkimus, opetus ja valistus sekä virkistyskäytön järjestys. Perustamisen yhteydessä puistoille tulee tehdä hoito- ja käyttösuunnitelmat, joissa annetaan ohjeet alueen eri toimintojen suunnittelusta.

Kansallispuistot ovat kaikille avoimia alueita. Niissä saa vapaasti retkeillä, poimia marjoja ja sieniä. Alueille on rakennettu vaeltajille telttapaikkoja, katoksia jne. Kansallispuiston käyttöön liittyvät ja kansallispuiston kannalta tarpeelliset toimenpiteet ovat luvanvaraisesti sallittuja. Järjestyssäännöt ohjaavat alueiden yksityiskohtaista käyttöä.

Puistoalueilla on kielletty kaikki luontoa ja maisemaa muuttava toiminta. Poikkeuksena esimerkiksi kulttuuribiotooppien (kaskimaat, niityt) ylläpitoon liittyvät toimenpiteet ovat sallittuja, kuten esim. kuusten vähentäminen lehdoista. Kansallispuistoissa on kielletty:

- maan ottaminen viljelyksiin ja metsänhakkuu
- eläinten laiduntaminen
- maalle ja vesistöön rakentaminen
- maa-aineksen ottaminen ja siirtäminen
- eläinten tappaminen ja häirintä
- pesien, munien, mädin, puiden, pensaiden, kasvien tai kasvin osien ottaminen tai vahingoittaminen
- roskaaminen ja jätteiden päästäminen
- muu luontoa tai maisemakuvaa muuttava toiminta
- tenniskenttien ja hiihtohissien rakentaminen

Tässä selvityksessä tarkasteltavan tieverkon läheisyydessä sijaitsee neljä Lapin seitsemästä kansallispuistosta: valtatiehen 4 rajoittuva UKK- eli Urho Kekkosen kansallispuisto, Pallas-Ounastunturin kansallispuisto maantien 957 varrella, Lemmenjoen kansallispuisto maantien 955 Kittilästä Ivaloon

varrella ja Pyhätunturin kansallispuisto Kemijärven ja Pelkosenniemen kuntien rajalla maantien 962 varrella.

UKK-puisto on pohjoisosiltaan tunturierämaata, lounaisosaa luonnehtivat aapasuoalueet ja eteläosa on metsäerämaata. Kuvassa 5 UKK-puiston tunturierämaata. Puisto on eri kansallispuistoista suosituin retkeilykohde. Nelostien varrella Saariselän ja Kiilopään välillä UKK-puiston kohdalla on paljon maisemaa häiritseviä mainoksia.



*Kuva 5. UKK-puiston tunturierämaata Kaunispään laelta katsottuna syksyllä 1995.*

Pallas-Ounastunturin kansallispuiston yli 500 m ympäröivää maastoa korkeammat pyöreälakiset tunturit muodostavat vedenjakajan Tornionjoen ja Kemijoen vesistöjen välille. Vuonna 1991 rakennettiin Pallas-Ounastunturin eteläosaan ns. Rauhala-Kutuniva eli Jerisjärven tie, joka lyhentää matkaa Kittilästä Jerisjärvelle. Tien maisemointiin kiinnitettiin erityistä huomiota ja tien ulkoluiskissa kansallispuiston alueella käytettiin turveverhousta.

Lemmenjoen kansallispuisto on Suomen suurin kansallispuisto. Puistossa on mm. useita tunturiryhmiä, Lemmenjoen laakso, saamelaiskulttuuriin ja kullankaivuuseen liittyviä alueita. Metsähallituksen aloitteesta Repojoen varteen on rakennettu levähdysalue, josta johtaa polku valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin kohteisiin kuuluvalle Sallivaaran poroerotuspaikalle.

Pyhätunturin kansallispuiston alueella sijaitsee Suomen eteläisin suurtunturi Pyhätunturi.

## 10.2 Luonnonpuistot

Luonnonpuistoilla perustamistavoitteet ovat paljolti samat kuin kansallispuistoilla, erona on kuitenkin suojelun aste ja käyttötarkoitus (Komiteanmietintö 1976:88). Luonnonpuistot on perustettu tutkimuskäyttöön, tieteellisiksi reservateiksi. Ne muodostavat luonnontieteellisen tutkimuksen vertailuverkon. Luonnonpuistot ovat kansallispuistoja tiukemmin suojeltuja. Niiden luonto säilytetään jatkuvasti mahdollisimman koskemattomana ja sen annetaan toimia täysin ilman ihmisen vaikutusta. Esimerkiksi luonnontuhojen, kuten pienten luonnonkulojen ja hyönteistuhojen, jälkiä ei korjata edes mahdollisista syistä. Metsäpalojen sammutustyöt ovat kuitenkin sallittuja.

Luonnonpuistot on perustettu syrjäisille alueille ihmisen vaikutuksen välttämiseksi. Samasta syystä ne ovat useita satoja hehtaareja suuria, sillä varovainenkin tutkimus jättää luontoon jälkiä. Samoin kuin kansallispuistot, luonnonpuistot ovat erityisellä lailla perustettuja tarkasti rajattuja alueita. Perustamisen yhteydessä niille muodostetaan hoito- ja käyttösuunnitelmat sekä järjestyssäännöt, joissa voidaan antaa aluekohtaisia ohjeita. Luonnonpuistojen hallinto on järjestetty samoin kuin kansallispuistojen.

Luonnonpuistoissa saa harjoittaa porotaloutta ja laiduntaa kotieläimiä, mikäli se on ollut ennen puiston perustamista sallittua. Puistoalueiden lehtoja saatetaan hoitaa. Luvanvaraisesti sallittua on rakennelmien teko, geologiset tutkimukset, malmin etsintä ja eläinten pyydystäminen.

Luonnonpuistoissa on kielletty kaikki mikä kansallispuistoissakin. Lisäksi niissä on yleisön luvaton liikkuminen kielletty.

Lapissa sijaitsevasta seitsemästä luonnonpuistosta Mallan luonnonpuisto Enontekiöllä valtatie 21 varrella sekä Sompion ja Kevon luonnonpuistot valtatie 4 varrella Sodankylässä ja Utsjoella sijoittuvat tämän selvityksen päätieverkon varrelle.

## 10.3 Koskiensuojelulailla suojellut vesistöt

Koskiensuojelulailla v. 1987 (Koskiensuojelulaki 35/87, Komiteanmietintö 1982:72) on suojeltu vesistöjä tai vesistön osia voimalaitosrakentamiselta. Lapin läänissä sijaitsee 14 suojeltua vesistöä, joiden kaikkien alueella on tässä selvityksessä tarkasteltavaa tieverkkoa. Ounasjoki ja sen sivujoet on suojeltu erityislailla voimalaitosrakentamiselta v. 1983 (Laki Ounasjoen erityissuojelusta 703/83). Suurin osa Lapin pinta-alasta on suojeltujen vesistöjen valuma-alueita.

Koskiensuojelulailla pyritään säilyttämään koskia tutkimukseen, kalastukseen, matkailuun ja yleiseen virkistyskäyttöön. Luonnontilaisilla koskilla on merkitystä erityisesti virtakutukaloille, joiden lisääntyminen on vapaista koskista riippuvaa. Kohteet rauhoitetaan ainoastaan vesivoimarakentamiselta ja sen aiheuttamilta haitoilta, muu rakentaminen sallitaan vesilain ja yleisten säännösten mukaisesti.

Laki Ounasjoen erityissuojelusta kieltää voimalaitosten rakentamisen Ounasjoessa tai siihen laskeviissa sivujoissa. Muita rajoituksia laissa ei ole. Myös Ounasjoen veden laadun turvaamiseen tulee kiinnittää huomiota. Ounasjoen rannat ovat monin paikoin pahasti pensoittuneet ja alueella tarvittaisiin maisemaa parantavia vesakon raivauksia. Kuvassa 6 kantatietä 79 sivuava Ounasjoki Sinetän kohdalla.



*Kuva 6. Kantatie 79 seuraa erityissuojelulla v. 1983 suojeltua Ounasjokea Rovaniemeltä Kittilään asti.*

Tornionjoen-Muonionjoen vesistöalue on Pohjolan laajimpia säännöstelemättömiä vesistöalueita. Alueella ei ole voimalaitoksia lukuunottamatta Tengeliöjoen osa-alueita. Joet ovat kalataloudellisesti arvokkaita ja niissä on luontainen lohi- ja meritaimenkanta. Myös Simojoessa on säilynyt alkuperäinen lohikanta ja Simojoen veden laadun turvaaminen on arvokalkantojen säilymisen kannalta tärkeää.

Perämereen laskevalla Kuivajoella on merkitystä vaellussiika- ja nahkiaiskannoille. Uoman luonnontilaa on jonkin verran muuttanut nykyisin jo loppunut uitto. Iijoen vesistön keski- ja yläosassa on säilynyt arvokkaita koskijaksoja, joiden kunnostaminen ja kalakantojen palauttaminen on mahdollista.

Lapin eteläosassa sijaitsee pinta-alaltaan suhteellisen pieni Vähäjoen suojelualue. Vähäjoki laskee Kemijokeen Tervolassa maantien 926 varrella. Vähäjoen vesistöalue sijaitsee Lapin kolmion liuskealueella. Joen varsilla on rehevää kasvillisuutta ja vesistöllä on kalataloudellista merkitystä mm. nahkiaiskannalle.

Muita Kemijoen vesistön koskiensuojelulla suojeltuja sivujokia ovat Auttijoki, Käsmäjoki sekä Kemijoen ja Tenniöjoen yläpuoliset vesistöt.

Auttijoje vesistöalueella on merkitystä ennen kaikkea maisemansuojelun kannalta. Sen valuma-alueella sijaitsevat mm. Kevojoki, Kurttojoki ja Auttikönkään putous. Kemijärveen laskevan lähes luonnontilaisen Käsmäjoen uomaa on perattu uittoa varten. Kemijoje ja Tenniöjoen yläpuoliset vesistöt muodostavat erittäin monipuolisen ja pääosin luonnontilaisena säilyneen vesistöaluekokonaisuuden.

Posion-Kuusamon seudulla sijaitsee Koutajoen vesistö, johon kuuluu mm. Kitkajärvi. Vesistö laskee Kitkajoen kautta Venäjän puolelle. Alueella on luonnonsuojelullista ja kalataloudellista merkitystä. Tuulomajoen vesistön luonnontilaiset latvajoet sijaitsevat Suomen puolella.

Pohjois-Lapissa sijaitsevat Ivalojoen vesistöalue, Juutuanjoki ja sen yläpuoliset vesistöt, Näätämöjoen vesistö ja Tenojoen sivuvesistöt.

Ivalojoella on kalataloudellista merkitystä. Joessa esiintyy luonnontilaisena kantana vaeltavaa taimenta, harjusta ja siikaa. Juutuanjoki ja sen yläpuoliset vesistöt laskevat Inarijärveen. Alueen luonnonsuojelulliset arvot ovat huomattavia.

Näätämöjoen vesistö laskee Norjan puolelle Jäämereen. Vesistön suomenpuoleinen osa on merkittävää lohen kutu- ja poikastuotantoaluetta. Inarin ja Utsjoen sivuvesistöillä on arvoa mm. vaelluskalakantojen lisääntymisalueina.

#### **10.4 Valtion maalla sijaitsevat erityiset suojelualueet**

Lapissa on neljä luonnonsuojelulain mukaista erityistä suojelualuetta, joista ainoastaan Saanan alue sijaitsee päätieverkon läheisyydessä. Kilpisjärvellä sijaitsevalla n. 165 ha:n suuruisella Saanan alueella on kielletty mm. rakentaminen, liikkuminen merkittyjen polkujen ulkopuolella 15.5.-1.9. välisenä aikana sekä eläinten ja kasvien vahingoittaminen. Poronhoito ja riekonpyynti sekä näihin liittyvä liikkuminen on sallittua. Saanan alueen pahtojen, kalkkikankaiden ja tunturiniittyjen perhoslajisto on kansainvälisestikin merkittävä.

#### **10.5 Erämaa-alueet**

Lappiin perustettiin vuonna 1991 erillisellä erämaalalla (Erämaalaki 62/1991) 12 erämaa-aluetta, joiden yhteispinta-ala on 15 % koko Lapin läänin pinta-alasta. Erämaa-alueet eivät yleensä rajoitu tieverkkoon, mutta Enontekiön ja Kittilän kunnissa sijaitsevan Puljun erämaa-alueen halki kulkee maantie 956 ja Hammastunturin erämaa rajoittuu Kittilästä Inariin kulkevaan maantiehen 955.

Erämaat ovat suurelta osin alueella, joka on saamelaiden ns. kotiseutualueita. Alueilla ei ole rajoitettu erämaiden perinteiseen käyttöön kuten luontaiselinkeinojen harjoittamiseen, retkeilyyn ja erävaellukseen liittyvää toimintaa, jos niistä ei aiheudu huomattavia muutoksia luonnossa tai maisemassa.

Erämaalain mukaan erämaihin ei saa rakentaa pysyviä teitä eikä niissä saa harjoittaa kaivostoimintaa. Ainoastaan luontaiselinkeinoihin tai retkeilyyn



liittyvä rakentaminen on sallittua, mutta valtioneuvosto voi antaa luvan kiellosta poikkeamiseen erityistapauksissa yleisen edun niin vaatiessa. Erämaiden käyttöä säätelee ja ohjaa yksityiskohtaisemmin Metsähallituksen kullekin erämaa-alueelle laatima hoito- ja käyttösuunnitelma.

Yhteensä noin kolmannekselle erämaa-alueiden kasvullisesta metsämaasta sallitaan ns. luonnonmukainen metsänhoito. Lapin tiepiiri on erämaa-alueista antamassaan lausunnossa todennut, että erämaa-alueiden läpi kulkevilla teillä tulisi turvata tienpidon kannalta välttämättömät maa-ainesten otot sekä teiden kunnossapito- ja parannustoimet.

### 10.6 Yksityismaiden luonnonsuojelualueet

Lääninhallitus voi maanomistajan hakemuksesta rauhoittaa luonnonsuojelulain nojalla yksityisomistuksessa olevan luonnonsuojelun kannalta arvokkaan alueen. Lapin läänissä tällaisia alueita oli vuonna 1993 yhteensä 14, joista kuusi sijaitsee päätieverkon lähellä.

Pöyliövaaran ja Metsä-Maunun mäntyvaltaiset metsiköt rajoittuvat maantiehen 926 Kemijoen itärannalla. Tornion kaupunginlahden linnustonsuojellullisesti tärkeä alue sijaitsee valtatie 21 lähistöllä. Tornionjokilaaksossa valtatie 21 varrella Ylitorniolla sijaitsee myös kalliainen Rousuvaara, jolta on hieno näköala Tornionjoelle. Kemissä Ajoksen saarella välittömästi maantien 920 läheisyydessä sijaitsee pieni rehevä lettosuoalue ja Simossa maantien 849 varrella Maaninkajärven taistelualue, jossa on vanhaa puustoa. Kuvassa 7 on Pöyliövaaran suojelualue. Tien jyrkät ulkoluiskat suojelualueen kohdalla verhoiltiin kesällä 1996 luonnonmukaisella niittykasvillisuudella.



*Kuva 7. Yksityismaiden luonnonsuojelualueisiin kuuluva Pöyliövaara Kemijoen itärannalla Rovaniemen eteläpuolella.*

## 10.7 Luonnonmuistomerkit ja muut luonnonsuojelualueet

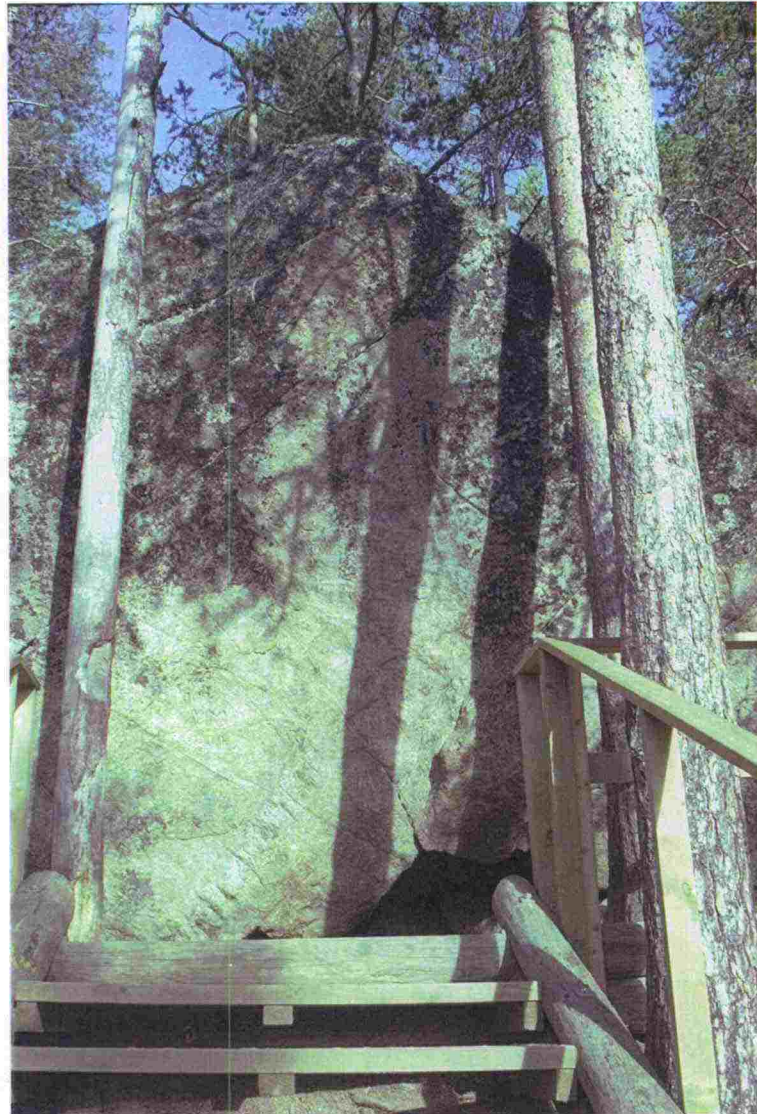
Luonnonmuistomerkit ovat kiinteitä luonnon esineitä, jotka voidaan suojella harvinaisena lajina tai tyyppinä sekä iän, mittasuhteiden, rakenteen, kauneuden tai maisemallisten arvojen perusteella. Rauhoituksella tulee olla yleinen merkitys. Luonnonmuistomerkkejä voidaan rauhoittaa myös historiallisten muistojen perusteella. Myös muistomerkin välitön ympäristö, kappale maata sen alta ja ympäriltä, rauhoitetaan. Yksityisen omistamalla alueella rauhoituksesta päättää kunta. Valtiolle kuuluvilla alueilla rauhoitus päätöksen tekee se viranomainen, jonka hallinnassa alue on.

Lapissa on rauhoitettu lääninhallituksen päätöksellä 20 luonnonmuistomerkkiä, kuntien päätöksellä neljä, Metsähallituksen päätöksellä 20 ja Tiehallituksen päätöksellä yksi, Sallassa sijaitseva ns. Sokan mänty. Muut luonnonsuojelualueet ovat luonnonmuistomerkkeihin rinnastettavia luonnonsuojelualuekohteita.

Tässä tarkasteltavan tieverkon läheisyydessä sijaitsee yhteensä 21 luonnonmuistomerkkiä tai muuta luonnonsuojelualuetta. Eniten niitä on Rovaniemen maalaiskunnan alueella. Suurin osa pääteiden lähellä sijaitsevista luonnonmuistomerkkeistä on vanhoja, suurikokoisia tai erikoisia puita kuten esimerkiksi Muonion Ahmapalon käärmekuusi tai Patokosken tupsulatvakuusi kantatien 79 varrella (kuva 8). Myös siirtolohkareita on useita mm. Myös-säjäjärven karhunpesäkivi samannimisen luonnonhoitometsän alueella valtatie 4 varrella Ivalo-Inari välillä (kuva 9). Näiden lisäksi joukossa on alueella harvinaisia kasveja esim. Harakkaojan koiranheisipuuryhmä maantien 926 varrella tai Lomalammen tervaleppäkorpi maantien 930 varrella. Sallassa kantatien 82 varrella sijaitsevan ns. Sokan männyn rauhoitus liittyy välirauhan aikaiseen rautatien rakentamiseen.



Kuva 8. Ns. tupsulatvakuusi, rauhoitettu luonnonmuistomerkki Patokoskella.



*Kuva 9. Matkailijoiden hyvin tuntema Myössäjärven karhunpesäkivi.*

Muita luonnonsuojelualueita ovat liton palsat valtatie 21 varrella ja Koivukylän kasvillisuudeltaan arvokas alue maantien 926 varrella.

### **10.8 Metsähallituksen päätöksellä rauhoitetut alueet**

Metsähallitus on päätöksellään perustanut omille maille aarnialueita, luonnonhoitometsiä ja ojitusrahoitusalueita. Taulukossa 3 on esitetty tämän selvityksen tieverkon läheisyydessä sijaitsevat aarnialueet, luonnonhoitometsät ja ojitusrahoitusalueet kunnittain.

Taulukko 3. Metsähallituksen päätöksellä rauhoitetut aarnialueet, luonnonhoitometsät ja ojitusrahoitusalueet päätieverkon varrella Lapin läänissä.

Kunta	Aarnialue	Luonnonhoitometsä	Ojitusrahoitusalue
Enontekiö		1	
Inari	1	6	
Kemi			
Kemijärvi			
Keminmaa			
Kittilä	1	2	3
Kolari		4	
Muonio	1	5	
Pelkosenniemi	1	1	
Pello	1	6	
Posio		1	
Ranua		2	2
Rovaniemen mlk		5	1
Salla		1	
Savukoski		1	
Simo		2	
Sodankylä		6	
Tervola			
Tornio			
Utsjoki		3	
Ylitornio		4	
<b>Yhteensä</b>	<b>5 kpl</b>	<b>50 kpl</b>	<b>6 kpl</b>

### 10.8.1 Aarnialueet

Aarnialueet ovat yleensä pieniä, mutta joskus myös laajahkoja alkuperäistä luontoa edustavia koskemattomia metsäalueita. Aarnialueita perustamalla on pyritty säilyttämään edustavia näytteitä aidosta metsäluonnosta. Niillä on merkitystä myös vanhojen metsien uhanalaisten lajien suojelussa. Aarnimetsät säästetään kaikelta metsänhoitotoiminnalta, poikkeuksellisia toimia voi kuitenkin suorittaa erillisellä Metsähallituksen luvalla. Aarnialueilla saa kulkea, retkeillä ja kalastaa vapaasti. Tulenteke tulee rajata sille erityisesti varatuille paikoille ja metsästys on yleensä kokonaan kielletty.

Lapin läänissä on yhteensä 48 aarnialuetta. Niistä viisi aluetta sijaitsee tarkasteltavan tieverkon läheisyydessä. Lapin suurimman aarnialueen, Inaris-  
sa valtatie 4 varrella sijaitsevan Petsikkotunturin pinta-ala on 1 500 ha.

### 10.8.2 Luonnonhoitometsät

Luonnonhoitometsät ovat maisemallisesti tai biologisesti erityislaatuisia, laajahkoja rauhoitusalueita. Ne on perustettu yleensä luonnonsuojelu-, maisemanhoito- tai virkistystarkoitukseen.

Luonnonhoitometsät voidaan jakaa eri tavoin rauhoitettaviin osiin. Perustuspäätöksen yhteydessä päätetään osien rauhoitus sekä hoidon ja käytön järjestäminen. Aarniosat ovat koskemattomina säilytettäviä. Puisto-osissa harjoitetaan varovaista metsänhoitoa luonnonpiirteitä säilyttäen. Talousosissa harjoitetaan varovaista metsätaloutta ja vain maankamara säilytetään luonnontilaisena.

Lapin läänissä on yhteensä 124 luonnonhoitometsäaluetta, joista 50 sijaitsee päätieverkon välittömässä läheisyydessä. Niistä 14 on samalla vanhojen metsien kartoituksen aluetta. Kuvassa 10 on luonnonhoitometsää Marrasjärven alueelta. Teiden parantamishankkeiden suunnittelu luonnonhoitometsien alueella tehdään yhdessä alueista vastaavan Metsähallituksen kanssa, millä pyritään varmistamaan luonnonsuojelullisesti arvokkaiden osien huomioon ottaminen suunnittelussa.



Kuva 10. Marrasjärven luonnonhoitometsää maantien 935 varrella.

### 10.8.3 Ojitusrauhoitusalueet

Ojitusrauhoitusalueiden vesitalous pyritään säilyttämään luonnontilaisena, joten alueilla on kielletty ojitus, vaotus ja muu vesitaloutta häiritsevä toiminta. Kaikki normaalit metsätaloustoimenpiteet ovat sallittuja, mutta yleensä valtaosa suopuustosta jätetään hakkaamatta. Rauhoitusalueilla on merkitystä mm. uhanalaisten suolajien elinympäristöinä. Lapissa on yhteensä 20 ojitusrauhoitusaluetta, joista kuusi tuli esille tässä selvityksessä.

## 10.9 Valtakunnalliset suojeleohjelmat

Valtakunnallisten suojeleohjelmien alueet ovat lakisääteisiä. Valtion maiden osalta suojele toteutetaan muodostamalla luonnonsuojelelain tai -asetuksen mukaisia suojelealueita, joille määrätään erilliset rauhoitusmääräykset ja aluekohtaiset hoitosuunnitelmat. Yksityismaiden suojelesta tekee päätöksen ympäristökeskus rauhoitushakemuksen perusteella. Suojeleun aiheuttamat taloudelliset menetykset korvataan maanomistajalle. Yksityismaat voidaan lunastaa ja alueita voidaan hankkia valtion omistukseen myös maanvaihdon kautta.

### 10.9.1 Soidensuojeleohjelman alueet

Soidensuojeleohjelman esityksen perustana oleva Komiteanmietintö 1980:15 koskee Pohjois-Suomea. Valtioneuvosto vahvisti sen vuonna 1981. Lapin läänissä sijaitsee 600:sta soidensuojeleohjelman kohteesta 130, mikä merkitsee pinta-alaltaan yli puolta alueista (Maa- ja metsätalousministeriö 1981). Suurin osa Lapin soidensuojeleohjelman kohteista sijaitsee valtion mailla.

Valtion omistamia alueita on muodostettu luonnonsuojelelailla soidensuojelelualueiksi vuosina 1981 ja 1988 ja asetuksella vuonna 1985.

Kattavan valtakunnallisen suojeleverkon tavoitteena on soiden luonnollisen vesitalouden sekä alkuperäisen kasvillisuuden ja eläimistön säilyttäminen. Suojeleohjelman suoalueilla on kielletty kaikki luonnnonmukaista vesitasapainoa ja kasvipeitettä muuttavat toimenpiteet kuten ojitus, teiden tms. rakentaminen, turpeennosto, lannoitus ja yleensä turvemaidilla olevan puuston hakkaaminen. Suojeleaste vaihtelee niin kohteittain kuin suojelealueen eri osa-alueittainkin.

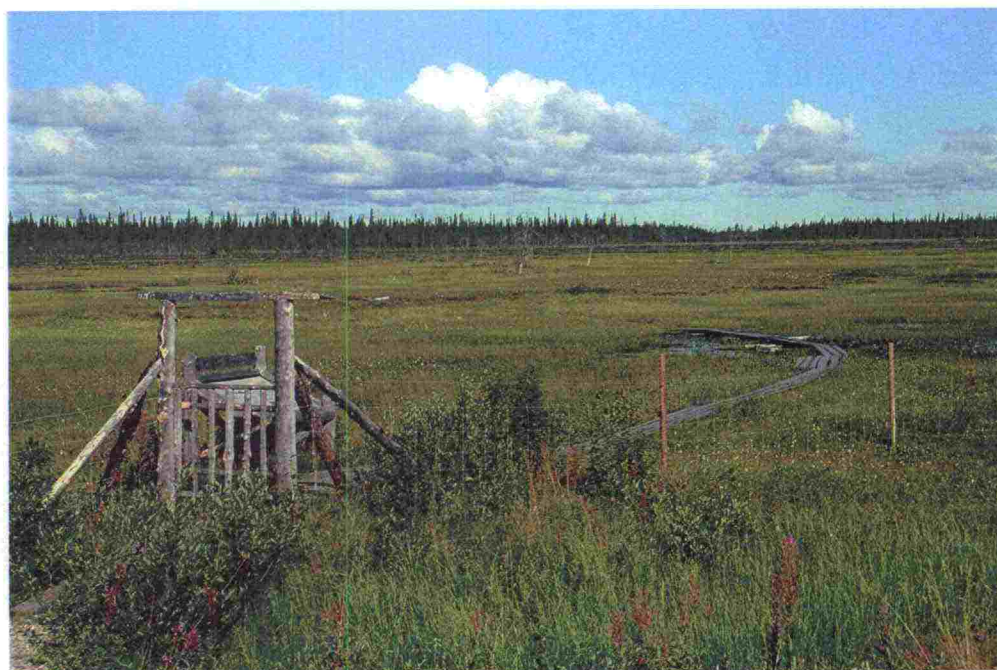
Alueilla on sallittu kivennäismaiden metsänhoitotoimenpiteet, talviteiden käyttö, marjastus, sienten poimiminen, metsästys ja liikkuminen vapaasti.

Lapin 130:sta soidensuojeleohjelmaan kuuluvasta alueesta 40 sijaitsee nyt tarkasteltavan tieverkon läheisyydessä. Niistä 21 on rauhoitettu joko osittain tai kokonaan lailla tai asetuksella. Taulukossa 4 on esitetty tähän selvitykseen kuuluvien soidensuojeleohjelman alueiden määrät kunnittain.

Kuvassa 11 on Ilmakkiaapa, Sodankylän kunnassa sijaitseva, maisemallisesti ja linnustollisesti näyttävä suo, jonka läpi kulkee valtatie 4. Suon reunaan on kasvanut tien kuivattavan vaikutuksen vuoksi pensasvyöhyke.

Taulukko 4. Soidensuojeluohjelmaan kuuluvien, tarkasteltavan tieverkon läheisyydessä sijaitsevien soiden määrät kunnittain.

Kunta	Soidensuojeluohjelman alueet lkm	Lailla tai asetuksella suojellut alueet lkm
Enontekiö	6	5
Inari	4	2
Kemi	1	-
Keminmaa	1	-
Kittilä	8	6
Pelkosenniemi	2	-
Pello	2	-
Ranua	1	1
Rovaniemen mlk	2	-
Simo - Keminmaa	1	1
Sodankylä	5	3
Tervola	4	1
Tornio	1	-
Utsjoki	1	1
Ylitornio	1	1
<b>Yhteensä</b>	<b>40 kpl</b>	<b>21 kpl</b>



Kuva 11. Ilmakkiaapa, maisemallisesti ja linnustollisesti arvokas soidensuojeluohjelman alue.

### 10.9.2 Lehtojensuojeluohjelman alueet

Lehdot ovat Suomen rehevimpiä ja runsaslajisimpia metsätyyppisiä. Niitä on säilynyt vain vähäisessä määrin. Koko maassa on metsistä lehtoja n. 1 %, Pohjois-Suomessa vain n. 0,2 %. Lehtoja on erityisesti emäksisten kivilajien alueilla ja ravinteisilla savimailla, minne on muodostunut ns. lehtokeskuksia. Lehdot sijaitsevat usein puronotkoissa, lähteiköissä ja harjumaastossa ja niiden kasvillisuus on ympäristöään vaateliaampaa ja rehevämpää. Lehtojen puusto on vaihtelevaa, siellä kasvaa niin erilaisia lehtipuita kuin havupuustoakin. Lehdoissa on runsaasti uhanalaisia eliölajeja, joten niiden biologinen arvo on korkea.

Valtakunnallinen lehtojensuojeluohjelma on hyväksytty valtioneuvoston periaatepäätöksellä vuonna 1989. Lehtojensuojeluohjelman pohjana on lehtojensuojelutyöryhmän mietintö keväältä 1988 (Komiteamietintö 1988:16). Ohjelmassa on yhteensä 436 aluetta, joista 49 sijaitsee Lapissa. Pinta-alaltaan Lapin läänin osuus koko maan alueista on n. 20 %. Alueita tai osia niistä on rauhoitettu asetuksella v. 1992.

Lehtojen säilyttäminen edellyttää usein hoitoa, muutoin ne yksipuolistuvat, kuusettuvat, varjostuvat tai happamoituvat. Lehtojensuojelualueilla on yleensä kielletty avohakkuut, maanpinnan muokkaus, kuusen istutus, ojitus, rakentaminen, maa-ainesten otto ja tielinjaukset. Lehtojensuojelualueilla sallitaan yleensä laidunnus ja tarvepuun otto.

Etelä-Suomessa suurimman uhan lehtoluonnon säilymiselle aiheuttaa lehtojen luontainen kuusettuminen, Pohjois-Suomessa suurin uhkatekijä on kaavamaisesti toteutettu metsänhoito (Alapassi 1989).

Lehtojensuojeluohjelman alueet ovat pinta-alaltaan suhteellisen pieniä. Eniten suojeluohjelman kohteita on Lapissa Kemi-Tornio-Tervola ns. Lapin kolmion ja Kolari-Kittilän lehtokeskusten alueilla, mutta myös Pelkosenniemen alueelle on keskittynyt arvokkaita lehtoja.

Lapin läänin kohteista seitsemän valtakunnallisesti arvokasta kohdetta sijaitsee päätieverkon varrella. Niistä Enontekiön alueella sijaitseva Saanan lehto, Muonion Madeojan kuusikko ja Kittilän Mustavaaran lehto on rauhoitettu asetuksella. Keminmaan Kallinkankaan lehto, Savukosken Arajoen tulvalehto, Sodankylän Tähtelän rantatörmälehto ja Utsjoen Tsieskuljoen saniaislehto ovat lehtojensuojeluohjelmassa mukana.

Lehtojensuojeluohjelman kohteet tulisi teiden suunnittelussa ja rakentamisessa ottaa erityisesti huomioon, koska näiden pienialaisten kohteiden kosteustasapaino muuttuu helposti. Näiden rehevien alueiden arvo on erityisen korkea, koska Suomen uhanalaisista lajeista viidesosa on lehtojen ja lehtimetsien lajeja.

Kallinkankaan valtakunnallisesti arvokas lehto on otettu huomioon heti Kemi-Tornio -moottoritien linjauksen suunnittelun alkuvaiheessa.



### 10.9.3 Harjijensuojeluohjelman alueet

Valtioneuvoston päätöksen mukainen harjijensuojeluohjelma vahvistettiin vuonna 1984 (Komiteamietintö 1980:41). Ohjelmaan valittiin 159 aluetta, joista Lapissa sijaitsee 25.

Harjijensuojeluohjelman alueet on suojeltu maa-aineslain tai maa-ainesasetuksen nojalla. Niistä ei, muutamaa poikkeusta lukuunottamatta, ole muodostettu luonnonsuojelualueita. Ohjelmaan on pyritty valitsemaan luonnon- ja maisemansuojelun kannalta riittävästi erilaisia harjimuodostumia eri harjivyöhykkeiltä.

Valintaan on vaikuttanut mm. alueen tyypillisuus, monipuolisuus, harvinaisuus, pohjavesivarat, kulttuurihistoria, tieteellinen arvo ja biologiset perusteet. Mukaan on otettu myös virkistyskäytön kannalta edustavia alueita. Alueista on pyritty muodostamaan geologisia kokonaisuuksia, joiden luonteenomaiset geologiset, geomorfologiset ja maisemalliset piirteet säilytetään. Suojeltaviksi on valittu harjuja, jotka ovat säästyneet soranotolta ja ovat rakentamattomia eivätkä suurten teiden pirstomia.

Maa-ainesten otto on harjijensuojeluohjelman alueilla kiellettyä, mutta muulle käytölle kuten esimerkiksi metsätaloudelle ei yleensä ole rajoituksia. Eräiden kohteiden osalta saattaa mm. luonnon- ja maisemansuojelullisista syistä olla kuitenkin tarvetta ohjata rakentamista sekä teiden ja voimajohtojen sijoittamista tai luopua niiden rakentamisesta kokonaan. Ohjelman mukainen suojele ei turvaa alueen eliölajeja.

Lapin 25:sta harjijensuojeluohjelman alueesta 11 sijaitsee päätieverkon läheisyydessä. Suojeleohjelman kohteet sijaitsevat tasaisesti ympäri Lappia.

Teiden lähellä sijaitsevat harjut ovat maisemallisesti ja geologisesti edustavia ja suhteellisen luonnontilaisia. Muutamat niistä liittyvät muihin suojelealueisiin kuten esim. Ounastunturin kaakkoispuolella sijaitseva Kellotapulin deltamainen harjimuodostuma maantien 957 varrella tai Kevon luonnonpuiston ja kantatien 92 välissä sijaitseva, Luomusjärven vesistön välisellä kannaksella kulkeva maisemallisesti edustava selänne.

### 10.9.4 Rantojensuojeluohjelman alueet

Valtioneuvoston vuonna 1990 tekemä periaatepäätös sisältää 127 luonnonsojelelun kannalta valtakunnallisesti arvokasta ranta-aluetta.

Rantojensuojeluohjelmalla (Ympäristöministeriö 1992a) pyritään säilyttämään meren ja järven rantoja nykytilassa, rakentamattomina ja luonnontilaisena muodostamalla niistä luonnonsuojelulain mukaisia suojelealueita. Alueiden rauhoitusehdot ja metsän käyttörajoitukset ulotetaan noin 50 m:n päähän rannasta. Suojelealueverkon alueiden valinnassa on valintaperusteina otettu huomioon mm. alueiden luonnontilaisuus, monimuotoisuus, uhanalaisuus, harvinaisuus sekä tieteelliset ja maisemalliset arvot.

Rauhoitetuilla alueilla on kielletty uudisrakentaminen. Tarvittaessa alueilla voidaan rajoittaa maasto- ja moottoriliikennettä, muuta liikkumista sekä kalastusta ja metsästystä. Rantojen metsiä saa hoitaa, mutta hoito tulee suorittaa rantametsien hoitosuosituksen mukaisesti. Jokamiehen oikeuksien mukaiset toiminnot ovat sallittuja.

Lapissa on 13 rantojensuojeluohjelman kohdetta ja niistä 10 kuuluu tämän selvityksen tarkastelun piiriin.

Suurin rantojensuojeluohjelman kohde Lapissa on valtatie 4 varrella sijaitseva Inarinjärvi, jonka 1800 km rantaviivaa on suojeluohjelmassa mukana. Muita kohteita sijaitsee mm. Unarijärven, Simojärven, Pallasjärven, Kenesjärven, Livojärven ja Yli-Kitkajärven rannoilla. Muutamia pieniä vesistöjä on myös mukana ohjelmassa: esimerkiksi käsivarren tunturijärvet ja Savukoskella sijaitsevat Sieriäisten harjulammet. Kuvassa 12 on Sodankylän kunnassa Sodankylästä Meltaukseen johtavan maantien 952 varrella sijaitseva Unarinjärvi. Unarijärven saaret ovat luonnonhoitometsäaluetta. Lapissa ainoastaan Simojärven ja Mutus-Vuontisjärven kohteista on hankittu osia valtiolle.



Kuva 12. Unarinjärven rantojensuojeluohjelmaan kuuluvia rantoja.

### 10.9.5 Lintuvesiensuojeluohjelman alueet

Valtioneuvosto vahvisti lintuvesityöryhmän mietintöön (Komiteamietintö 1981:32) perustuvan valtakunnallisen lintuvesiensuojeluohjelman vuonna 1982.

Suojeluohjelmalla pyritään säilyttämään kasvustoltaan ja eläimistöltään rikkaiden ja rehevien pintavesien vesitalous ja eliöt. Ohjelmalla suojellaan matalia järviä ja merenlahtia muodostamalla luonnonsuojelulain mukaisia

suojelualueita. Suurin osa suojeltavista alueista on vettä. Lisäksi alueilla on mukana rantojen luhtia, niittyjä, pensaikkoja ja vähäpuustoisia kivennäismaita. Alueet säilytetään mahdollisimman luonnonvaraisina, joten kiellettyä on mm. kuivattaminen, säännöstely ja tarvittaessa muutkin rakennushankkeet. Alueilla saa metsästää, kalastaa, laiduntaa rantoja ja käyttää rantametsiä.

Lintuvesiensuojeluohjelman mukaisia kohteita on Lapissa 22 eli ohjelman kokonaispinta-alasta vajaat 10 %. Lintuvesiensuojeluohjelman kohteet painottuvat Länsi-Lapin alueelle.

Tähän selvitykseen valitun päätieverkon varrella sijaitsee seitsemän lintuvesiensuojeluohjelman aluetta. Niistä kansainvälisesti arvokkaita kohteita ovat Iso- ja Vähä-Meltosjärvi-Pitkäperä maantien 930 varrella ja Kainuunkylän saaret valtatie 21 varrella Ylitorniolla (kuva 13). Kansainvälisesti arvokkaat kohteet on tarkoitus liittää kansainvälisen kosteikkosopimuksen (Convention on Wetlands) piiriin.



*Kuva 13. Kainuunkylän saarten kansainvälisesti arvokasta lintuvesiensuojeluohjelman aluetta. Kuva H. Kitti 1995.*

### **10.10 Seutukaavojen suojelualuevaraukset**

Lapin suojelualueverkosto on varattu seutukaavaan pääasiassa seutukaavan vuonna 1980 vahvistetussa 1. osassa, mutta sen jälkeen seutukaavaan on tehty tarkistuksia (Lapin seutukaavaliitto 1978, 1990a, 1990b). Suojelualuevarauksiin on otettu valtakunnallisissa suojeluohjelmissa olevien alueiden ja perustettujen luonnonsuojelualueiden lisäksi alueita, joista ei ole muita suojelupäätöksiä mutta jotka ovat seutukaavaliiton omien selvitysten perusteella luonnonarvoiltaan merkittäviä.

Seutukaavojen suojelualuevarauksia tuli tässä selvityksessä esille Enontekiön, Kittilän, Posion, Ranuan ja Rovaniemen maalaiskunnan alueilta yhteensä kymmenen. Harju- tai hiekka-alueita olivat Enontekiöllä valtatie 21 varrella sijaitseva Kuttasen harjujakso, Posiolla maantien 863 varrella sijaitseva Palokankaan harju, kantatie 81 varrella sijaitsevat Auttikönkään ja Auttijoien hiekka-alueet sekä Vanttauskosken hiekkatörmä.

Kasvistollisesti merkittäviä alueita ovat Aakenusjoen-Peräjärven alue kantatie 79 varrella Kittilässä ja Luonuansaaren tulvaniitty- ja peltoalue Rovaniemen maalaiskunnassa kantatie 79 varrella. Ranualla on tämän tieverkon läheisyydessä kolme seutukaavan suojelualuevarauksiin kuuluvaa lintujärveä: Takajärvi ja Kuhan Takajärvi sekä Nuuppaansuon neva- ja tupasvillaräme.

### 10.11 Erityissuojelua vaativat vesistöt

Erityissuojelua vaativien vesistöjen suojeluohjelmaan (Ympäristöministeriö 1992b) kuuluu jokivesistöjä ja jokia tai niiden osia, reittivesistöjä, järviä, niiden osia, selkävesiä tai järviryhmiä ja merialueita niin rannikolta kuin ulapaltakin.

Ohjelmalla on pyritty muodostamaan kattava verkko, johon kuuluu luonnontilaisia, suuria, eri vesistö- ja luontotyyppisiä edustavia kohteita. Ohjelmassa on otettu huomioon alueellinen vaihtelevuus sekä kohteiden uhanalaiset lajit. Alueiden suojelulla on merkitystä vedenhankinnalle, virkistyskäytölle, kalataloudelle, kulttuurihistorialle, maisemalle ja luonnonkauneudelle. Lisäksi alueilla on merkitystä ympäristön tilan tutkimuksessa ja seurannassa.

Alueiden suojelu pyritään toteuttamaan lainsäädännöllisin ja hallinnollisin keinoin sekä vesien ja maankäytön suunnittelulla, valvonnalla ja neuvonnalla. Osittain muodostetaan luonnonsuojelulain mukaisia suojelualueita, osittain käyttöä, suojelua ja rakentamista ohjataan vesilailla, koskiensuojelulailla, kalastuslailla, rakennuslailla ja muilla laeilla. Suojelua toteutetaan myös kansainvälisillä sopimuksilla ja ympäristönsuojeluhallinnon välityksellä esim. valtioneuvoston periaatepäätöksillä sekä taloudellisin keinoin.

Suojelun tarkoituksena on kunnostaa vesistöjä, saada maa- ja metsätalouden päästöt kuriin, kieltää kalankasvatus sekä estää turvetuotannon laajentaminen ja perustaminen.

Lapissa on seitsemän erityissuojelua vaativaa vesistöä, joista tämän selvityksen tieverkkoa on viiden vesistön valuma-alueella. Ne ovat Tornion- ja Muonionjoen vesistö, Simojoen, Tenojoen, Näätämojoen vesistöt sekä Ivalojoen vesistö Tolojoen yläpuolella. Tornion- ja Muonionjoen vesistöt kuuluvat myös Project Aqua -vesistöihin.

### 10.12 Project Aqua -vesistöt

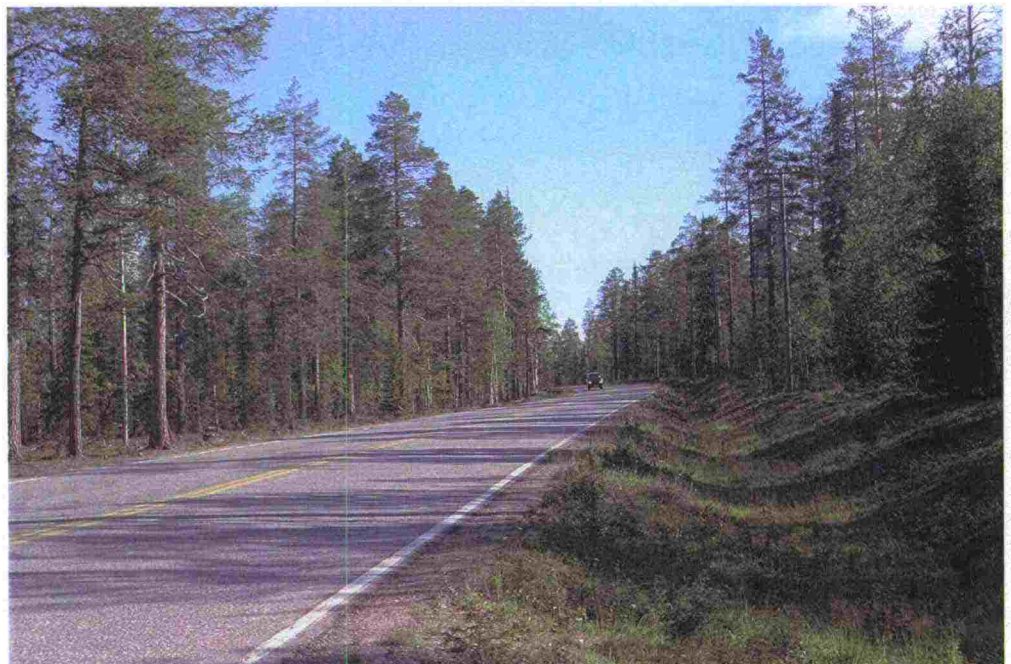
Kansainvälinen limnologinen yhdistys on valinnut Project Aqua -vesistöihin yli 600 suojelunarvoista sisämaan vesistöä maailmasta (Lapin lääninhallitus 1993). Project Aqua -ohjelman tavoitteena on luonnonsuojelualueisiin verrattavan suojelun saaminen ohjelmaan valituille vesistöille.

Lapin läänistä ohjelmaan kuuluu kolme järveä: Kitkajärvi, Kilpisjärvi ja Peerajärvi, jotka kaikki sijaitsevat päätieverkon varrella. Kaksi viimeksi mainittua sijaitsee valtatie 21 varrella Suomen käsivarressa ja Kitkajärvi sijaitsee Posiolla kantatien 81 varrella. Tässä selvityksessä tulivat myös esille Project Aqua:aan kuuluvat Suomen ja Ruotsin rajajoet Könkämäeno, Muonionjoki ja Tornionjoki, Suomen ja Norjan rajajoki Tenojoki sekä Utsjoella sijaitseva Vetsijoki.

### 10.13 Vanhojen metsien inventointialueet

Metsähallitus on kartoittanut Ympäristöministeriön ja Vanhojen metsien suojelutyöryhmän ohjauksessa alueillaan sijaitsevia vanhoja ja luonnonsuojelullisesti arvokkaita metsiä. Maastotöitä on tehty Lapissa vuosina 1993-1995. Vanhoiksi metsiksi on luokiteltu runsaasti lahopuita sisältäviä metsiä, joissa ei ole tehty hakkuita sotien jälkeen. Työn tarkoituksena on luonnonsuojelualueisiin rinnastettavan suojelun saaminen osalle inventoiduista alueilta.

Lapin päätieverkon varrella sijaitsi 55 vanhojen metsien inventointikohdetta ja niistä 14 oli jo perustetun luonnonhoitometsän alueella. Vanhojen metsien inventointikohteet sijaitsevat lähinnä Etelä- ja Keski-Lapissa. Kuvassa 14 on Lohisarrion vanhojen metsien kartoituskohde.



Kuva 14. Lohisarrion vanhojen metsien inventointialuetta valtatie 4 varrella. Alue on luonnonhoitometsää.

## 10.14 Arvokkaat pienvedet

Lapin vesi- ja ympäristöpiirissä tehtiin vuosina 1989-1994 arvokkaiden pienvesien selvitystyö, minkä yhteydessä tarkastettiin maastossa noin 250 pienvesikohdetta (Raatikainen 1995). Tärkeinä pienvesinä pidetään kalataloudellisesti ja luonnonsuojelullisesti arvokkaita kohteita. Kalataloudellisesti arvokkaita vesiä ovat ne, joissa on luontaisesti lisääntyviä taimen-, purotaimen-, nieriä-, siika-, harjus-, nahkiais- tai rapukantoja. Arvokkaita saattavat olla myös vedet, joihin on mahdollista palauttaa luontaisesti lisääntyviä arvokalakantoja.

Luonnonsuojelullisesti arvokkaat vedet ovat säilyneet luonnontilaisina tai ne ovat ainakin lähes luonnontilaisia. Kohteen arvo voi perustua myös uhanalaisen tai harvinaisen eläin- tai kasvilajin esiintymiseen. Myös kohteen maisemallinen arvo sekä merkitys opetus- ja virkistyskäyttökohteena lisää sen arvoa.

Vesistön luonnonsuojelullinen arvo katoaa tai vähenee, mikäli yhtenäinen alue pirstoutuu. Valo- ja vesitaloudelliset olosuhteet muuttuvat pirstoutumisen myötä, reunavaikutus lisääntyy alueiden keskellä ja koko eliöyhteisö voi muuttua.

Täysin luonnontilaisia pienvesiä on Etelä- ja Keski-Lapissa enää vähän jäljellä. Eniten pienvesien tilaa on muuttanut metsätalous. Mm. metsä- ja suo-ojitukset ovat pilanneet lukuisan joukon pieniä puroja, lampia ja lähteitä. Utsjoen, Enontekiön ja Inarin kunnissa luonnontilaisia pienvesiä on paljon ja niistä osa sisältyy jo vahvistettujen luonnonsuojeluohjelmien ja -alueiden piiriin.

Tehokas metsätalous edellyttää myös hyviä kulkuyhteyksiä. Lapissa metsäautoteitä on noin 13 000 km ja metsäautotieverkko kattaa suurimman osan läänin eteläosasta. Vaikka metsäautotiet parantavat kohteiden saavutettavuutta mm. virkistyskäyttöä ajatellen, ne samalla muuttavat maisemaa ja kohteiden luonnontilaa. Metsäautoteitä on rakennettu myös pienten purojen yli, mistä on aiheutunut haittaa esimerkiksi kalastolle.

Tässä tarkasteltavan tieverkon lähellä oli 27 arvokkaiden pienvesien kohdetta. Arvokkaat pienvedet jaettiin selvityksessä viiteen arvoluokkaan. Kahdeksan tärkeimpään luokkaan kuului kahdeksan pääteiden lähetyvillä sijaitsevaa pienvettä.

Pääasiassa kasvillisuudeltaan arvokkaita pienvesiä olivat Kemissä valtatie 4 varrella sijaitseva Nällinlampi, Kittilässä maantien 955 varrella sijaitseva Nuutijoki, Pellossa maantien 935 varrella sijaitseva Saarijärvi ja Tervolassa maantien 923 varrella sijaitseva Ketunpesävaaran lähde. Maisemallisesti arvokkaita ovat maantien 940 varrella sijaitseva Järvikäinen Kolarissa sekä Pieni ja Iso Harjulampi Muoniossa valtatie 21 lähetyvillä. Kahdella viimeksi mainitulla on myös hyvät mahdollisuudet virkistyskäyttöön. Utsjoella kantatien 92 varrella sijaitseva Sulaojankaltio on mahdollisesti Suomen suurin allikkolähde.

Kuvassa 15 on valtatie 4 varrella sijaitseva Pisajoen arvokas pienvesi, joka kuului pienvesien luokittelussa kolmanneksi tärkeimpään luokkaan.



*Kuva 15. Pisajoki kuuluu arvokkaihin pienvesiin. Kuva H. Kittinen 1995.*

Arvokkaat pienvedet ovat helposti vaurioituvia kohteita ja siksi niiden huomioinnin ottaminen on erityisen tärkeää. Esimerkiksi Nällinlammen arvokas pienvesi sijaitsee Valtatie 4 muuttaminen moottoriliikennetieksi Kemin kohdalla -hankkeen vaikutusalueella.

### **10.15 Arvokkaat perinneympäristöt**

Tulvaniittyjä ja muita perinteisen niitto- ja laiduntalouden muovaamia perinnebiotooppeja on Lapin läänissä kartoitettu vuodesta 1992. Kartoitukset ovat keskittyneet läänin lounaisosan kuntien sekä Tornion- ja Ounasjokivarsille, vähäisessä määrin myös Kemijokivarteen Rovaniemeltä ylöspäin.

Perinnemaisemakartoituksen tarkoituksena ei ole minkään uuden suojeluohjelman muodostaminen, vaan projektin avulla pyritään luomaan tavoitteita ympäristön- ja maisemanhoidon tukijärjestelmälle sekä selvittämään erilaisia hoitomenetelmiä.

Lapin läänissä oli kesän 1995 loppuun mennessä inventoitu yhteensä 184 perinnemaisemakohtetta (Vainio 1995). Suurin osa arvokkaista perinnemaisemista Lapissa on jokivarsien tulvaniittyjä. Tornionjoen suvannon saaret Kainuunkylän kohdalla, Ounasjoen suisto (kuva 16) sekä ylempänä Ounasjoessa sijaitsevat Patokosken tulvaniityt ovat esimerkkejä Suomen hienoimmista tulvaniittyalueista (Vainio 1994). Kemijoen varsilta tulvamaat ovat nykyisin peittyneet pääosin patoaltaiden veden alle.



*Kuva 16. Ounasjoen tulvaniittysaaret aivan Rovaniemen tuntumassa kuuluvat Lapin edustavimpiin perinnemaisemiin.*

Simossa, Keminmaassa ja muissa läänin lounaisosan kunnissa, missä karjaloutta vielä harjoitetaan, on löydetty lukuisia pienialaisia metsälaitumia, puustoisia hakoja ja laidunniittyjä. Kasvillisuudeltaan arvokkaimpia perinnebiotooppeja, kuivia niittyjä eli ketoja, on Pohjois-Suomesta löytynyt vähiten.

Lapin päätiestön varrelta löydettiin perinnemaisemakartoituksen yhteydessä kesän 1994 loppuun mennessä yhteensä 51 perinnemaisema-alueita. Suurin osa teiden lähellä sijaitsevista perinnemaisemista sijaitsi Ounasjoen, Tornionjoen ja Simojoen jokilaaksoissa kulkevien pääteiden varrella (taulukko 5).

Tähän selvitykseen otettiin mukaan paitsi perinnemaisemakartoituksessa esille tulleet kohteet, myös Arvokkaat maisema-alueet -julkaisussa (Ympäristöministeriö 1992c) luetellut arvokkaat perinnemaisemat. Tämän tieverkon alueella kohteita oli yhteensä kuusi, joista Sarmijärvi, Ukonsaari ja Raja-Joosepin talon asuinkenttä sijaitsivat Inarissa, Välimaa ja Lohiniemensaaren laidunsaaret Utsjoella ja Keimiöniemen kalakenttä Muoniossa. Sarmijärven asuinkenttä sijaitsee Akujärvi-Nellimö maantien 969 varrella ja Raja-Jooseppi Suomen-Venäjän rajan tuntumassa kantatien 91 varrella. Ukonsaari näkyy valtatielle 4 Ivalo-Inari välillä lähellä Inaria. Välimaa ja Lohiniemensaari sijaitsevat Tenojokilaaksossa maantien 970 varrella. Keimiöniemen lähellä kulkee maantie 957.

Arvokkaiden perinnebiotooppien suurimpana uhkana on perinteisen maatalouskäytön loppuminen ja sitä seuraava alueiden pensoittuminen ja metsittyminen. Esim. tulvaniittyjen alimmat kasvillisuusvyöhykkeet pensoituvat ja metsittyvät ellei niitä laidunneta.



Taulukko 5. Arvokkaat perinnemaisemakohteet jakaantuvat tarkasteltavana olevalle tieverkolle seuraavasti:

Tien numero	Tien nimi	Perinnemaisema-kohteiden lkm
Vt 21	Tornio - Ylitornio	13
Vt 4, Vt 21, Mt 920	Simo - Liedakkala	7
Vt 4	Ukonsaaret, Inari	1
Vt 5	Kairala - Vuostimo	4
Kt 79	Kaukonen - Lohiniva	3
Kt 80	Kittilä	1
Mt 955, Mt 956	Köngäs - Tepasto	2
Kt 79, Mt 934	Rovaniemi - Meltaus	10
Mt 929	Lohijärvi, Ylitornio	1
Mt 924	Simo - Alaniemi	7
Mt 926	Lautiosaari - Ala-Paakkola	3
Kt 91	Raja-Jooseppi, Inari	1
Mt 969	Sarmijärvi, Inari	1
Mt 957	Keimiöniemi, Muonio	1
Mt 970	Välimaa, Lohisaari Utsjoki	2
<b>Yhteensä</b>		<b>57 kpl</b>

### 10.16 Soidensuojelun perusohjelman täydennyskohteet

Ympäristöministeriön toimeksiannosta Vesi- ja ympäristöhallituksen luonnonsuojelututkimusyksikkö on tehnyt selvityksen luonnonsuojelullisesti arvokkaista soista (Vesi- ja ympäristöhallitus 1995). Suot jakaantuvat kahteen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään ( I ) kuuluvat suot, joista voisi tulla suojeltavia kohteita ja ryhmään kaksi ( II ) kuuluvien soiden luonnonarvot tulisi selvittää. Kysymyksessä ei ole virallinen suojeluohjelma tai Ympäristöministeriön kannanotto.

Lapista ensimmäiseen ryhmään kuuluu 29 suota, joiden yhteispinta-ala on 7 632 ha ja toiseen ryhmään kolme yhteispinta-alaltaan 42 057 ha:n suuruista suota. Mahdollisesti suojeltavia soita (ryhmä I) oli tämän selvityksen alueella yhteensä neljä: Kittilässä kantatien 79 varrella sijaitseva Ahvenvuoma, Pellossa valtatie 21 varrella sijaitseva Kivilaenoja, Rovaniemen maalaiskunnassa kantatien 78 varrella sijaitseva Paloaapa sekä alueista suurin, Simossa maantien 849 varrella sijaitseva 1 645 ha:n suuruinen Käärmeaapa. Suo-alueet ovat vetisiä lettokorpia, lettorämettä ja rimpinevoja, joilla kasvaa useita uhanalaisia kasvilajeja.

### 10.17 Paikallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat lehdot

Tiedot Lehtojensuojelutyöryhmän mietinnössä (Komiteamietintö 1988:16) mainituista paikallisesti ja maakunnallisesti arvokkaista lehtokohteista saatiin Lapin liitosta (Lapin seutukaavaliitto 1989).

Maakunnallisesti arvokkaita lehtoja oli tämän selvityksen tieverkon lähellä 12 ja paikallisesti arvokkaita kohteita neljä. Eniten kohteita oli Keminmaan-Tervolan, Kolarin-Kittilän alueilla ja Rovaniemen seudulla. Kuvassa 17 on yksi esimerkki selvityksessä esiin tulleista lehtokohteista.



Kuva 17. Törmävaaran maakunnallisesti arvokas lehtoalue maantien 929 varrella. Kuva H. Kittinen 1995.

### 10.18 Paikallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat harjut

Valtakunnallisessa harjututkimuksessa (Lyytikäinen 1983) oli mukana Lapiesta yhteensä 202 harjua. Tutkimuksessa harjut jaettiin neljään arvoluokkaan (I-IV). Tässä tarkastellaan varsinaisen harjijensuojeluohjelman ulkopuolelle jääneitä paikallisesti ja maakunnallisesti arvokkaita harjuja. Mukana on myös muutamia harjututkimuksen valtakunnallisesti arvokkaaksi luokittelemia harjuja, joita ei kuitenkaan mainita harjijensuojeluohjelmassa. Tarkasteltavana on yhteensä 44 harjua.

Harjut voidaan jakaa Lyytikäisen (1983) mukaan neljään luokkaan myös sen mukaan minkäasteisia määräyksiä harjujen luonnontilan säilyttäminen edellyttää. Suurin osa Lapin paikallisista ja maakunnallisista harjuista kuuluu luokkaan, missä suositellaan harjuille mm. maiseman rakennetta muuttavien maansiirtotöiden kieltä ja rakentamisen rajoituksia tai ohjausta.

Hienoimpia harjujaksoja, jopa valtakunnalliseksi luokiteltuja, olivat Savukoskella maantien 965 varrella sijaitseva Kolsanharju-Tuhkaharju, Sallassa maantien 950 varrella sijaitseva Hanhiharju-Kauniinhaudanharju ja Enontekiöllä sijaitseva Leppäjärven harjualue, jonka halki kulkee kantatie 93.

Maantie hallitsee harjumaisemaa mm. edellä mainitun Sallan Hanhiharjun-Kauniinhaudanharjun alueella maantien 950 varrella, Sallan ja Kemijärven kuntien rajalla valtatie 5 varrella sijaitsevalla Mooseksenkurun harjualueella, Enontekiöllä valtatie 21 varrella sijaitsevalla Siilasvuoman harjualueella ja Sevettijärven maantien 971 varrella sijaitsevalla Miihkalijärven-Rautaperän harjualueella.

Tietä seuraileva harjumaisema voi olla koko tielle leimaa-antava. Esimerkiksi maantie 971 Sevettijärven kautta Norjaan kulkee harjun poikki tai sivuaa useita harjuja mm. Jokitörmä-Saitajärvenharjua, Paloniemenharjua ja Nuortijärven-Näätämon harjualueita. Myös Utsjoella Tenonjokivarren maantien 970 varrella on useita tietä sivuavia harjuja: Ridonjarga, Patonivan-Kurulan harjualue, Tsieggakuoihkan harjualue ja Kirkonkylän-Mantojärven harjualue.

Paikallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat harjut ovat useimmiten ympäröivään vesistö-, suo- tai tunturimaisemaan liittyviä tai joissakin paikoissa kulttuuriympäristöä sivuavia maisemallisesti hienoja alueita. Merkinä rakennustoiminnasta niihin usein liittyä tien yhteydessä sijaitsevia soranottoalueita.

### 10.19 Uhanalaiset kasvit

Uhanalaisuusluokittelussa lajit voidaan luokitella valtakunnallisesti ja alueellisesti uhanalaisiksi. Lajikohtainen suojele keskittyy valtakunnallisiin varsinaisiin uhanalaisiin lajeihin, joiden yksittäiset esiintymispaikatkin tulisi aina suojella. Varsinaisia uhanalaisia lajeja ovat valtakunnalliset hävinneet (H), erittäin uhanalaiset (E) tai vaarantuneet (V) lajit. Valtakunnalliset silmälläpidettävät (S) lajit ovat alueen suojelevarvoon vaikuttava lisätekijä. Nämä silmälläpidettävät lajit ovat seurannan kohteita ja suojelevarvoon yleisiä ilmentäjiä.

Alueellinen uhanalaisuusluokittelu on tarkoitettu paikallisen suojelevarvo-suunnittelun ja luontomme muutosten seurannan välineeksi. Lajit jaetaan myös alueellisesti hävinneisiin, erittäin uhanalaisiin, vaarantuneisiin ja silmälläpidettäviin.

Uhanalaisuusluokat määritellään seuraavasti:

**Hävinneet (H):** lajit, joiden uusiutuvat populaatiot ovat hävinneet Suomesta ja joita ei etsinnöistä huolimatta ole tavattu enää vuoden 1965 jälkeen.

**Erittäin uhanalaiset (E):** lajit, joiden uudistuvat populaatiot ovat lähitulevaisuudessa vaarassa hävitä Suomesta, jollei uhkatekijöitä poisteta.

**Vaarantuneet (V):** lajit, joiden uudistuvien populaatioiden säilyminen Suomessa on epävarmaa ja joista lähitulevaisuudessa tulee erittäin uhanalaisia, jollei uhkatekijöitä poisteta.

**Silmälläpidettävät (S)** lajit jaetaan taantuneisiin, harvinaisiin ja puutteellisesti tunnettuihin:

**Taantuneet (St):** lajit, jotka ovat Suomessa taantuneet suuresti mutta joiden kanta ei ole vielä vaarantunut.

**Harvinaiset (Sh):** lajit, jotka biologisten erityispiirteidensä vuoksi esiintyvät Suomessa vain suppealla alueella tai vain harvoissa paikoissa ja joiden kanta on tästä syystä hyvin pieni.

**Puutteellisesti tunnetut (Sp):** lajit, joiden otaksutaan olevan maassamme häviämisaarassa tai meillä jopa hävinneitä mutta joiden luokkaa ei tietojen puutteellisuuden vuoksi voida määrittellä tarkemmin.

Pohjois-Suomi on Etelä- ja Lounais-Suomen ohella uhanalaisten lajien keskeistä esiintymisaluetta. Lapissa oli v. 1991 yhteensä 80 valtakunnallisesti erittäin uhanalaista tai vaarantunutta lajia (selkärangattomia eläimiä lukuunottamatta), kun koko maassa vastaava luku oli 367 (Komiteanmietintö 1991:30). Lapissa uhanalaisista lajeista kuuluu selkärangattomiin 17, putkilokasveihin 12, sammaliin ja leviin 13, sieniin 26 ja jäkäliin 12 lajia.

Uhanalaisten putkilokasvien osuus kaikista putkilokasvitaksoneista on n. 15 %. Uhanalaisten kasvien merkittävimpiä elinympäristöjä ovat erilaiset kulttuurialueet. Niillä kasvaa 27 % uhanalaisista kasveista. Erityisesti kedoilla ja kuivilla niityillä sekä hakamailla on paljon uhanalaisia kasveja. Myös rannoilla esiintyy varsin paljon, 20 %, uhanalaisiksi arvioituja kasveja. Rantojen uhanalaisista lajeista suurin osa kasvaa niitty- ja tulvarannoilla.

Suurin osa tässä selvityksessä esiintulleista uhanalaisista lajeista ei kasvanut aivan tien välittömässä läheisyydessä, vaan jonkin matkan päässä tiestä. Ainoastaan suojelualueiden tai erilaisiin suojeluohjelmiin kuuluvien alueiden ulkopuolella kasvavien uhanalaisten kasvilajien esiintymät selvitettiin. Selvityksessä saatiin tietoja lähinnä uhanalaisista putkilokasveista ja joistakin sammalista. Valtakunnallisesti tai alueellisesti uhanalaisia erilaisia putkilokasveja oli yhteensä 56 eri lajia ja kaksi sammalta. Liitteessä 1 on esitetty selvityksessä tavatut uhanalaiset kasvilajit tarkemmin.

Tutkitun tieverkon läheisyydessä tavattavia uhanalaisia vesikasveja olivat haarapalpakko, katkeravesirikko, sahalehti ja upossarpio. Saroja oli yhteensä kuusi: lettosara, pitkäpääsara, sopulinsara, sukassara, velttosara ja viitasara.

Tärkeimpiä selvityksessä tavattuja uhanalaisia putkilokasveja olivat valtakunnallisessa uhanalaisuusluokittelussa erittäin uhanalaisiin tai vaarantuneisiin lajeihin kuuluvat ruiskattara, lapinkaura, sääskenvalkku, perämerenmaruna, ketokatkerokero ja lehtonoidanlukko.

Tienvarret tarjoavat kasvilajeille vapaata kasvutilaa ja muutamit uhanalaiset lajit menestyvät hyvin aivan tien välittömässä läheisyydessä tienluiskassa tai tienojassa. Tällaisesta esimerkkinä on mm. sääskenvalkku, jota kasvaa Kemian seudulla useissa kosteissa paikoissa tienojassa (kuva 18). Myös perämerenmaruna kasvaa yleisesti Kemian seudulla kuivissa tienluiskissa. Muita pohjoisessa uhanalaisia tienpienareita leviämisreitteinä käyttäviä tai muuten tienreunojen vapaasta kasvutilasta hyötyviä lajeja ovat mm.



*Kuva 18. Sääskenvalkku, valtakunnallisessa uhanalaisuusluokittelussa vaarantuneisiin kuuluva kasvilaji, jota tavataan Kemlin seudulla tienojissa. Kuva Oulun yliopiston Kasvimuseon kokoelmat, N. Lounamaa 1989.*

ahonoidanlukko, idänkeulankärki ja siperianvehnä sekä aivan pohjoisessa uhanalaisiin lajeihin kuuluva pulskaneilikka.

Rantavehänä on esimerkki ei uhanalaisesta lajista, joka on levinnyt tehokkaasti tienvarsia pitkin Perämereltä aina Rovaniemen seudulle asti. Ilmeisesti teiden talvisuolaus edesauttaa luontaisesti meren rannalla kasvavan rantavehnan leviämistä sisämaahan.

Tienluiskien niittoa on Lapin tiepiirin alueella myöhäistetty ja harvennettu verrattuna aikaisempaan käytäntöön. Nykyisin pääteiden pientareet taajamien ulkopuolella niitetään pääsääntöisesti kerran kesässä noin kahden metrin leveydeltä loppukesällä. Kemlin tiemestaripiirin alueella on erityisesti otettu huomioon sääskenvalkun kasvupaikka.

Ns. Lapin kolmion alueella Kemi-Tornion seudulla sijaitsevien tiehankkeiden yhteydessä joudutaan erityisesti ottamaan huomioon uhanalaisten kasvien esiintyminen. Kemi-Tornio -moottoritiehankkeen yhteydessä kesinä 1997 ja

1998 toteutettiin uhanalaisten kasvien siirto tielinjalta Oulun yliopiston Kasvitieteelliseen puutarhaan ja Tornion kaupungin Arboretumiin. Siirrettyjä kasvilajeja olivat mm. mustakonnanmarja, ketokatkero, neidonkenkä ja tervaleppä.

## 10.20 Uhanalaiset eläimet

Lapin tiepiirin alueelta ei tämän selvityksen aikana saatu juuri lainkaan havaintoja uhanalaisista eläimistä. Muista kuin uhanalaisista eläimistä on jonkin verran tietoja. Petolinnuista saatujen muutamien havaintojen mukaan jotkut petolintulajit voivat pesiä hyvinkin lähellä tietä. Suurin osa petolinnuista, kuten esim. kotka, ei kuitenkaan ilmeisesti pesi aivan tien välittömässä läheisyydessä. Ylitornion luonnonsuojeluyhdistykseltä saadun vastauksen mukaan mm. huuhkajan pesimäkallioita ja metson soidinpaikkoja lienee myös kilometrin säteellä tiestä ja teiden varsien lampareissa tai järvissä pesii mm. joutsenia.

Kilpisjärven biologisella tutkimusasemalla huomattiin linnustonselvitysten yhteydessä 1990-luvun alussa, että jotkut lintulajit pesivät hyvinkin lähellä tietä, jolloin niiden pesät ovat vaarassa tuhoutua alkukesällä lintujen pesimäaikaan tapahtuvan tienpientareiden niiton ja raivausten aikana. Tällaisia lähellä tietä pesiviä lajeja ovat esim. västäräkki, sinirinta ja jopa riekko. Nykyään Lapin tiepiirissä tienluiskien niitto ajoittuikin pääsääntöisesti loppukesälle, jolloin linnut ovat jo ehtineet pesiä. Vesakkojen raivauksia joudutaan edelleen tekemään työtekniisten seikkojen vuoksi myös alkukesästä.

Törmäpääskyt pesivät joskus soranottoalueilla tai työmaiden hiekkatörmissä. Tällöin tietyt voivat viivästyä ja rakentaja joutuu odottamaan lintujen pesinnän loppumista ennen kuin töitä voidaan jatkaa. Esimerkiksi kesällä 1995 valtatie 4 Sodankylän keskustan työmaalla törmäpääskyjen pesintä kesti elokuun loppuun asti ja viivästytti tienrakennustöitä. Vanhojen soranottoalueiden luiskaus voi olla jälkikäteen vaikeaa, jos törmäpääskyt ovat kerinneet pesiä soranottoalueen jyrkkiin luiskiin. Kuvassa 19 on soran läjitysalueella pesivä törmäpääsky-yhdyskunta kesällä 1994 kantatien 79 varrella Sinetän kohdalla.

Koko Lapin lääni on poronhoitoaluetta. Poronhoitoalueella liikkuu poroja yhteensä n. 230 000, mutta kesäaikana poroluku saattaa nousta yli 400 000:n. Porokolareita Lapissa sattuu keskimäärin n. 3 000 vuodessa. Riskialttiimpia tieosuuksia Lapissa ovat kantatie 82 Vikajärvi-Kemijärvi välillä, valtatie 21 Pello-Muonio välillä ja valtatie 4 Rovaniemeltä pohjoiseen.

Syitä porojen tielle tulemiseen on useita: tiet kulkevat porojen laidunalueiden halki, tienluiskien aluskasvillisuus houkuttelee poroja tiealueelle, talvella paksu lumi ja jää sekä kesällä hyönteiset eli räkkä pakottavat porot tulemaan tielle. Porot saavat suolauksesta myös hivenravinnetäydennystä. Poromäärien kasvu ja metsäautoteiden ja moottorikelkkaurien lisääntyminen lisää porojen määrää tiellä.

Porojen karkoittamiseksi teiltä on Lapin tiepiirissä kokeiltu teiden talvisuolausta etikalle tuoksuvalla CMA:lla eli kalsiummagnesiumasetaatilla NaCl:n eli natriumkloridin sijaan. Vuosien 1992-1994 kokeilun tarkoituksena



Kuva 19. Törmäpääsky-yhdyskunta kantatien 79 varrella.

oli mm. selvittää vähentääkö CMA:n käyttö porojen oleskelua tiellä ja vähenevätkö porokolarit (Raukola 1995). Saatavissa olevien onnettomuustietojen pohjalta kolarikehityksestä ei voitu tehdä mitään johtopäätöksiä, mutta havaintoja tehneiden yksimielinen toteamus oli, että CMA ei kelpaa poroille. Ne eivät juurikaan jääneet kuopimaan tai maleksimaan tielle, kun sille oli levitetty CMA:ta.

Ympäristön kannalta CMA ei kuitenkaan ole ongelmaton aine. Kun asetaatti hajoaa, sen hajoamistuotteet eivät ole haitallisia, mutta Suomen olosuhteissa se voi päästä pohjaveteen ennen hajoamistaan. Hajotessaan se kuluttaa happea, jota pohjavesissä on muutenkin yleensä vähän.

Myös karvasainetta (sekoitettu etylenglykoliin) kokeiltiin CMA-kokeilujen yhteydessä yhdessä tiemestaripiirissä. Havaintotulokset sen käytöstä olivat samankaltaiset CMA:n kanssa.

Tieympäristön vihersuunnittelussa pyritään ottamaan huomioon, ettei kasvillisuus houkuttele poroja teille. Teiden varsilla ei käytetä tienluiskien maisemoinnissa varsinaisia rehukasveja kuten esim. timoteitä. Lapin tiepiiri on mukana tutkimuksessa, jonka tarkoituksena on kehitellä Lapin olosuhteisiin paremmin sopiva ketokasvisiemenseos, joka ei houkuttelisi poroja tielle.

Lapin hirvitiheys ei ole kovin suuri. Talvikanta on n. 10 000 hirveä ja kesällä kanta nousee n. 14 000:een. Eniten hirviä on Lapin lounaisosassa Rovaniemen seudulle asti, mistä hirvimäärä vähenee tasaisesti pohjoiseen mentäessä. Suurin osa hirvionnettomuuksista sattuu valtatie 4 varrella Simosta Rovaniemelle, missä hirvitiheys ja liikennemäärät ovat suurimmat. Viimeisen viiden vuoden aikana on Lapin tiepiirin alueella sattunut yhteensä 177 hirvionnettomuutta. Onnettomuuksia pyritään vähentämään mm. harvennustamalla tienvarsien metsiä esim. Vt 4 maisemanhoitoprojektin yhteydessä.

## 10.21 Muut mielenkiintoiset luontokohteet

Tähän ryhmään kuuluu luontokohteita, joita ei ole milläänlailla suojeltu, jos ne eivät sisälly johonkin suojelualueeseen. Kohteet haluttiin mukaan selvitykseen, koska niillä voi olla mm. matkailullista mielenkiintoa. Rovaniemen maalaiskunnan alueella on myös paljon kasvillisuus-, lintuvesi- ja vesistökohteita, jotka eivät kuitenkaan ole mahtuneet eri suojeluohjelmiin.

Selvityksessä on listattu yhteensä 44 mielenkiintoista luontokohdetta. Huomattavia koskia on Muonion-, Tornion- ja Tenojoessa. Nämä joet ovatkin mukana sekä Erityissuojelua vaativien vesistöjen (kappale 10.11) että Project Aqua -vesistöjen (kappale 10.12) luetteloissa. Niiden sivuvesistöt on suojeltu koskiensuojelulla.

Männyn- ja kuusenraja Enontekiöllä ja Inarissa on merkitty liiteosan karttoihin samoin kuin tiedossa olevat joutsenten ja kurkien jokavuotiset muuttomatkojen kokoontumispaikat.

## 11 KULTTUURIKOHTEIDEN SIJAINTI SUHTEESSA TIEVERKKOON

### 11.1 Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt

Lapin läänin alueella on valtakunnallisesti arvokkaita kulttuurihistoriallisia kohteita yhteensä 105 (Museovirasto, Ympäristöministeriö 1993), joista 67 sijaitsee tässä selvityksessä tarkasteltavan tieverkon läheisyydessä. Savukoskea lukuunottamatta kohteita on kaikkien kuntien alueella. Taulukossa 6 on esitetty kohteet tyypeittäin.

*Taulukko 6. Valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuurihistoriallisten kohteiden eri tyypit tarkasteltavan tieverkon alueella.*

Kulttuurikohdetyyppi	lkm
Kylä tai useamman kylän muodostama kokonaisuus	31
Kirkko ja siihen liittyvät rakennukset ympäristöineen	10
Yksittäinen rakennus tai rakennusryhmä	7
Rautatieasema	4
Tiemuseokohde	5
Kalakenttä tai kalasatama	4
Poronerotuspaikka	1
Näköalapaikka ja muistomerkki	1
Museo	1
Uittopato ja uittoruuhi	1
Linnoituslaitteet	1
Hautasaaret, palvontapaikka	1

**Yhteensä**

**67 kpl**



Jokivarsien kapeat, nauhamaiset viljelykelpoiset maa-alueet ovat muovanneet asutuksen jokivarsia seuraavaksi nauhaksi varsinkin läntisessä Lapissa. Lisäksi on erillisiä järvasutusalueita mm. Pellon-Raanujärven ja Pallasjärven-Keimiöjärven seuduilla.

Laajimmat valtakunnallisesti arvokkaat kulttuurihistorialliset alueet sijaitsevatkin jokilaaksoissa: Kemijoki, Simojoki, Tornionjoki, Ounasjoki ja Utsjoki, joissa on säilynyt perinteistä asutusta. Tornionjoen, Ounasjoen ja Utsjoen jokilaaksot kuuluvat myös valtakunnallisesti arvokkaihin maisema-alueisiin. Myös päätieverkko seurailee Lapissa tyypillisesti jokivarsien asutusta.

Tornionjokilaakso edustaa seudun vanhinta ja vakiintuneinta kulttuurimaisemaa. Komea, vanha rakennuskanta kuvastaa kylien vaurautta. Tornionjoki koskineen on vaikuttava kehys kulttuuriympäristölle. Tornionjoen kulttuurimaisema on selväpiirteistä. Rannassa on alava tulvaniittyalue ja ylempänä ovat kumpuilevat pellot ja nauhamaisesti teiden varsille sijoittunut asutus. Rakennetussa ympäristössä on havaittavissa ajallinen kerrostuneisuus. Vanhin ja komein rakennuskanta on valtatie ja joen välissä, valtatie itäpuolella on yleensä vain uutta asutusta (kuva 20).



*Kuva 20. Jokivarsikylä on nauhakylä. Alunperin väljä pihapiirien ketju sijaitsi jokitörmällä. Maantien myötä asutus siirtyi uuden kulkuväylän varteen rakenteeltaan kuitenkin samanlaisena. Kuva Tornionlaakson maakuntamuseo.*

Ounasjokivarsi edustaa Peräpohjolan vaara- ja jokiseudulle ominaista maatalousmaisemaa, joka koostuu vapaana virtaavasta joesta, sen rantojen tulvaniityistä, viljelyksistä ja perinteisestä asutuksesta.

Ounasjokivarren perinteinen rakennuskanta tuhoutui suurelta osin Lapin sodan aikana. Sotien jälkeiseltä ajalta peräisin oleva rakennuskanta sopii kuitenkin hyvin maisemaan. Arvokasta rakennuskantaa on jäljellä mm. Tapionkylässä (kuva 21).



Kuva 21. Tapionkylän kulttuurihistoriallisesti arvokas pihapiiri Ounasjoen rannalla. Kuva J. Lokio 1995.

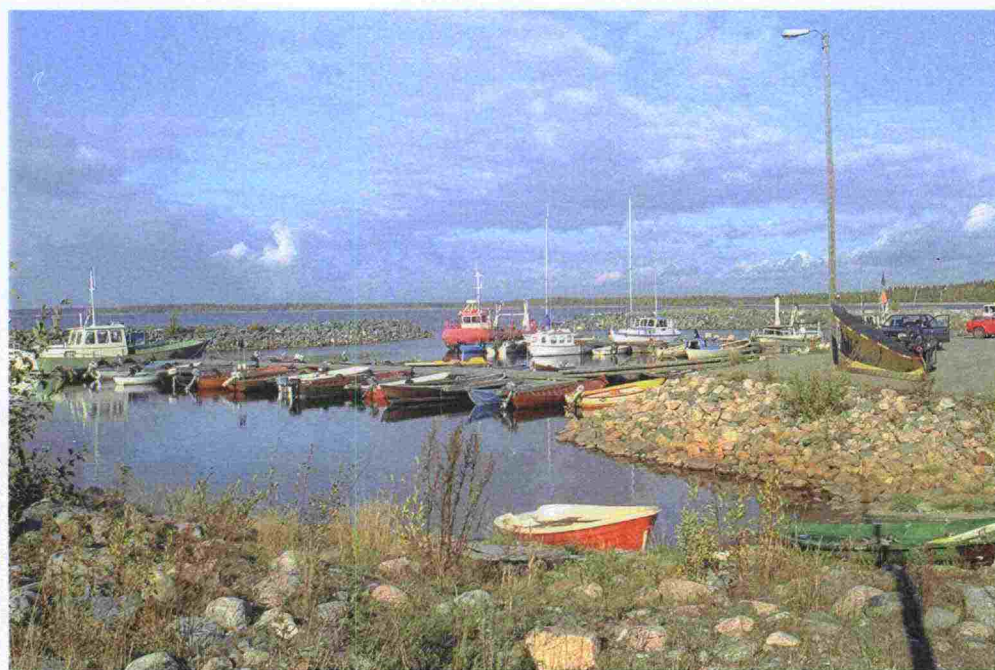
Utsjokilaakson kulttuurimaisema edustaa Pohjois-Lapin tunturiseudun jokivarsiin keskittynyttä harvaa ja pienimuotoista asutusta. Asuinkenttien talot ovat Pohjois-Lapille tyypillisiä vaatimattomia hirsipirttejä. Talojen ympärillä on usein pieniä pelto-, niitty- ja laidunaloja, rakennuspaikat on yleensä valittu huolellisesti ja maisemat ovat kauniit. Esimerkiksi Mieraslompolossa on kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia.

Utsjokilaakson kulttuurihistoriallisesti arvokkain alue on kuitenkin Mantojärven rannan kulttuurimaisema (kuva 22), johon kuuluu Utsjoen kivikirkko, pappila ja kirkkotuvat. Kivikirkko hallitsee maisemaa. Valtatien 4 varrella, järven rannalla, sijaitsevat pappila ja kirkkotuvat, joita oli alunperin 22, nykyisin 14. Kirkko, pappila ja kirkkotuvat ovat mukana valtion omistamien rakennusten suojeluehdotuksessa (Museovirasto 1987, kts. kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset 11.7).

Simonkylä Simojokisuulla ja Simoniemen kylä siitä pohjoiseen Perämeren rannalla muodostavat hienon kulttuurimaisemakokonaisuuden valtatie 4 eteläpuolella. Asutus on vakiintunut Simojoen suulle jo 1400-luvulla ja Simoniemen kylä on vanhastaan Simon keskus. Simonkylän alueella sijaitsee mm. Simonkylän museotie. Simoniemen kylällä on vanhaa rakennuskantaa, koruton puukirkko vuodelta 1846, vanha hautausmaa, Pahnilan kotiseutumuseo ja vanha kalasatama (kuva 23).



*Kuva 22. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaita kirkkotupia Mantojärven rannalla. Kuva J. Lokio 1995.*



*Kuva 23. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaan Simoniemen kylän alueelle kuuluu mm. vanha kalasatama.*

Yksittäisiä valtakunnallisesti merkittäviä kulttuurihistoriallisia kyliä on useita mm. Talvadaksen kylä Tenojokivarressa, Nunnasen ja Peltovuoman kylät Enontekiöllä, Ylä-Muonion ja Toras-Siepin kylät Muoniossa (kuva 24), Hanhimaan, Tepaston ja Könkään kylät Kittilässä, Kairalan kylä Pelkosenniemellä, Juujärven kylä Kemijärvellä ja Marrasjärven kylä Rovaniemen maalaiskunnassa.



Kuva 24. Toras-Siepin perinteikäs kylä Muoniossa.

Talvadas merkitsee talvipaikkaa. Saamelaiset vaihtoivat asuinpaikkaa pyynninkohteiden mukaan säännöllisesti vuotuiskiertoa noudattaen. Kevät-, kesä- ja syyspaikat olivat perhekohtaisia, talvipaikka taas yhteinen kylä. Talvadaksen paikalla Tenojokivarressa on sijainnut entisen Lapinkylän talvisija 1700-luvun puoleenväliin saakka. Nykyinen asutus on 1800-luvun lopulta.

Peltovuoman kylä Enontekiön maantien 956 ja Raattaman maantien 957 risteyksessä on maan pohjoisimpia viljeltyjä kyliä. Nunnasen perinteisen rakenteensa säilyttänyt kylä sijaitsee Enontekiön tien varrella järven rannalla. Nunnasen ja Peltovuoman kylien asukkaat ovat joko suomalaista tai saamelaista perua ja kylissä harjoitetaan maataloutta ja poronhoitoa.

Toras-Siepin järvenrantakylässä on säilynyt perinteistä rakennuskantaa ja Yli-Muonion kylä Muonionjokivarressa on säilyttänyt perinteisen asemansa joen avarassa kulttuurimaisemassa.

Kittilän kylille oli tyypillistä karjatalousvaltaiseen maatalouteen yhdistynyt poronhoito. Jokivarsiniittyjen varassa kehittyi 1700-luvulta lähtien voimakas karjatalous etenkin Könkään ja Hanhimaan kylissä. Hanhima on ohranviljelyyn sopivan kummun äärelle syntynyt kylä. Tepaston kylä on syntynyt yksittäistalosta. Kylissä oli vallalla peräpohjalainen rakennustyyli. Pihapiirien päärakennukset olivat pitkiä harjakattoisia hirsitaloja, joiden toisessa päässä oli avara pirtti.

Pelkosenniellä sijaitsevan Kairalan kylän historia ulottuu 1600-luvulle. Korkeat törmät tekivät kylästä otollisen viljanviljelyalueen. Se oli 1700-luvun puolivälistä toiseen maailmansotaan asti Lapin ohranviljelyn keskuksia.

Juujärven kylä Kemijoen rannalla edustaa jokivarren vanhaa talonpoikaista rakennuskulttuuria. Rantapellot ja niityt kylän ympärillä ovat arvokas osa kulttuurimaisemaa.

Marrasjärven kylä (kuva 25) sijaitsee samannimisen järven pohjoispäässä maantien 935 varrella. Marrasjärven kylässä on vielä jäljellä Lapin vanhaa rakennuskantaa, jota sota ei tuhonnut. Kenraalimajuri, kirjailija K. M. Wallenius vietti keski-ikänsä ja vanhuutensa Marrasjärven Jouttipalon kämpällä.



*Kuva 25. Marrasjärven kylä, jonka asutus periytyy 1770-luvulta.*

Kirkoista arvokkaimpia on Sodankylän vanha hirsinen tukipilarikirkko vuodelta 1689, jonka sanotaan olevan Suomen parhaiten säilynyt puukirkko. Kirkko liittyy tyyliltään Suomen keskiaikaiseen kirkkorakennusperinteeseen. Muita arvokkaita kirkkoja ovat mm. Kittilän vuonna 1831 valmistunut alunperin tornillinen pitkäkirkko, jota on myöhemmin laajennettu sekä Muonion 1810-luvun lopulla rakennettu puukirkko. Muonion kirkko on pohjakaavaltaan erivartinen ristikirkko.

Tervolan vanha paanukattoinen puukirkko on 1600-luvulta. Tervolan vanha ja uusi kirkko muodostavat harvinaislaatuisen maisemakokonaisuuden Kemijoen rantatöyräällä. Suurin osa selvityksessä mukana olleista kirkoista on 1800-luvulta. Arvokkaita kirkkoja on Alatorniolla, Karungissa, Kittilässä, Mantojärvellä, Muoniossa, Sallassa, Simoniemellä ja Pelkosenniellä.

Valtakunnallisesti arvokkaissa kulttuurihistoriallisissa kohteissa on kymmenkunta tarkasteltavan tieverkon varrella sijaitsevaa yksittäistä rakennusta tai rakennusryhmää.

Aavasaksalla sijaitsee ns. keisarinmaja, joka pystytettiin v. 1883 Aleksanteri III:n metsästysmajaksi. Vanhoista rakennusryhmistä on esimerkkinä Suomen ja Venäjän rajavyöhykkeellä sijaitseva Raja-Joosepin talo vuodelta 1914.

Utsjoki-Nuorgam maantien 970 varrella Tenojokilaaksossa sijaitsee Välimaan rakennusryhmä. Kylä on säilynyt perinteisessä asussaan ja antaa aidon kuvan Tenon kalastajalappalaisten asuinkentästä. Välimaan rakennukset kuuluvat valtion omistamien rakennusten suojeluluetteloon (Museovirasto 1987) ja tila on lääninhallituksen päätöksellä rauhoitettu.

Arvokkaita rautatieasemia on Koivussa, Muurolassa, Simossa ja Torniossa (kts. kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset 11.7). Tiemuseokohteet kuuluvat uusinta, Magneettimäen kohdetta lukuunottamatta, valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin kohteisiin. Katso tarkemmin Tiemuseokohteet 11.4.

Valtakunnallisiin tässä tarkasteltavan tieverkon lähellä sijaitseviin kohteisiin kuuluu kolme ns. kalakenttää: Keimiöniemen kalakenttä Muoniossa, Lohisaaren lohenkalastajien tukikohta Utsjoella ja Kukkolankosken kalakenttä Torniossa sekä kalasatama Kaakamoniemessä, Torniossa Perämeren rannikolla.

Kalakentät ovat paikkoja, joissa asuttiin kausiluonteisesti silloin kun vesistö antoi hyvin saalista. Kukkolankosken perinteisellä siian ja lohen kalastuspaikalla on jäljellä vanhoja hirsisiä aittoja ja kalasavustamo 1600-luvulta. Kukkolankosken kalakenttä on nykyisin suosittu matkailukohde.

Suurin osa Lapissa sijaitsevista muistomerkeistä on maakunnallisesti tai paikallisesti arvokkaita kulttuurihistoriallisia kohteita (kts. muistomerkit 11.3), mutta Maupertuisin muistomerkki Kittisvaarassa Pellon pohjoispuolella kuuluu valtakunnallisesti arvokkaisiin kulttuurihistoriallisiin kohteisiin. Muistomerkki liittyy ranskalaisen akateemikko Maupertuisin johtaman retkikunnan vuosina 1736-1737 Tornionlaaksossa suorittamiin mittauksiin. Mittausten tarkoituksena oli selvittää, onko maapallo navoiltaan litistynyt muodostamalla kolmiomittausketju Tornion kirkontornin ja Pellon Kittisvaaran välille.

Uittoon liittyviä pääteiden varrella sijaitsevia kulttuurihistoriallisia rakenteita on Kemijokeen laskevaan Auttijokeen rakennettu uittopato ja uittoruuhi. Auttikönkään putouskorkeus on 16 metriä.

Saksalaisten vetäytyessä Lapista pohjoista Jäämerta kohti, he kaivoivat puolustusasemat Käsivarren eteläosaan ja Saariselän tunturialueen eteläosaan Tankavaaran rinteeseen. Sotatoimien tarkoituksena oli suojata Petsamon nikkelialue ja sinne johtava tiestö. Käsivarressa sijaitsevalla Järämän linnoitusalueella (kuva 26) on entisöity kilometrin verran juoksuhautaa ja viisi korsua. Museovirastolla on tarkoitus entisöidä myös Tankavaarassa sijaitsevat paikallisiin ja maakunnallisiin kulttuurihistoriallisiin kohteisiin kuuluvat juoksuhaudat ja rakenteet.



*Kuva 26. 1980-luvulla rekonstruoitua saksalaisten v. 1944 rakentamaa Järämän linnoitusketjua.*

Ennen Inarin kirkonkylää valtatielle 4 näkyy Inarijärven aukealla selällä kohoava Ukko eli Ukonkivi. Se on noin 100 metriä pitkä ja 30 metriä leveä harjamainen kalliosaari. Saari on toiminut saamelaisten palvontapaikkana, jossa on palvottu saamelaisen muinaisuskon keskeistä jumaluutta Ukkoa. Lähellä Ukonsaarta sijaitsevat vanhat kalmistosaaret, Iso ja Pieni Hautuumaasaari.

## 11.2 Maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaat kulttuurihistorialliset ympäristöt ja kohteet

Tämän selvityksen alueella listattiin maakunnalliseksi tai paikalliseksi kulttuurihistoriallisiksi kohteeksi nimettyjä kohteita yhteensä 107. Lisäksi muistomerkkejä oli 80. Suurin osa kulttuurihistoriallisista kohteista oli kyliä, joissa on säilynyt vanhaa rakennuskantaa, mutta jotka eivät kuitenkaan yllä merkityksensä puolesta valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuurihistoriallisten ympäristöjen joukkoon. Muut kohteet olivat yksittäisiä rakennuksia, myllyjä, museoita, erilaisia polkuteitä sekä sotahistoriaan liittyviä panssariesteitä ja rakennelmia. Sotahistoriaan liittyviä rakennelmia oli lähinnä Sallan ja Kemijärven kuntien alueilla. Tankavaarassa sijaitsee linnoitusketjuun liittyviä juoksuhautoja ja bunkkereita aivan valtatie 4 läheisyydessä.

Historialtaan mielenkiintoisimpia kyliä lienee Markkinan kylä Kilpisjärven valtatie 21 eli ns. Neljän tuulen tien varrella. Kylä on saamelaisten luontainen ikivanha markkinapaikka, jossa pidettiin talvimarkkinat helmikuun alkupuolella. Markkinoiksi sanottiin vuosittaista säännöllistä kokoontumista kirkkotupa-alueelle. Ensimmäinen hirsikirkko pystytettiin paikalle v. 1607. Paikalla sijaitti myös pappila, tuomarintupa, saamelaisten asuintupia ja tavara-aittoja. Nykyisin Markkinassa on jäljellä enää vanha kirkonpaikka, hautausmaa ja siellä seisova uhrimänty.

Muita merkittäviä kyliä Enontekiöllä ovat Palojärvi, Leppäjärvi ja Vuontisjärvi. Vuontisjärvellä on ollut asutusta kivikaudelta asti ja se on edelleen vireä porotaloutta ja maataloutta harjoittava kylä (kuva 27).

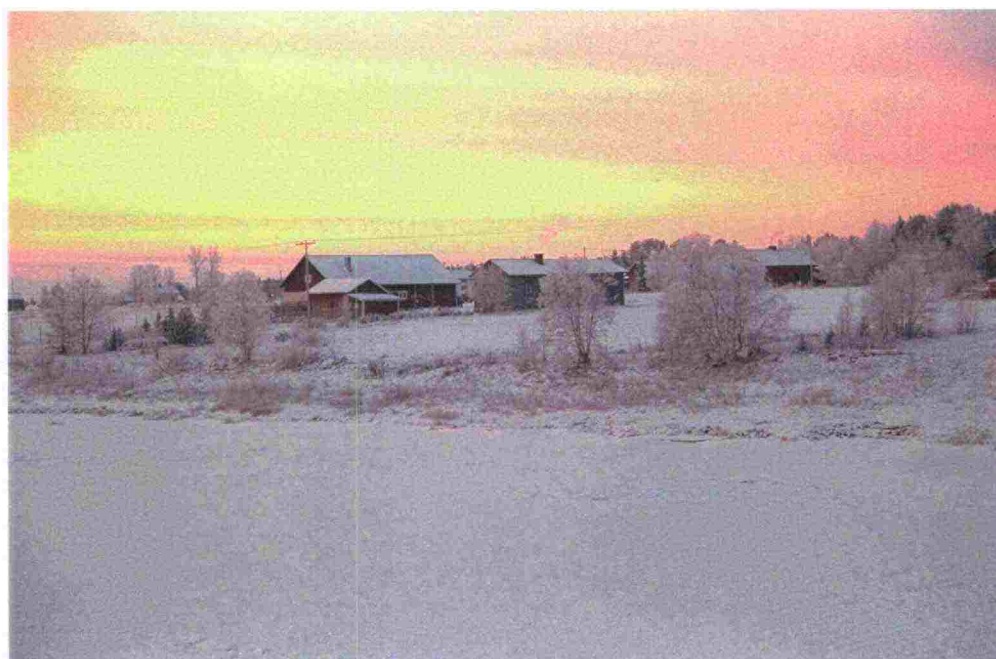


Kuva 27. Vuontisjärven maisemallisesti ja kulttuurihistoriallisesti hieno kylä maantien 956 varrella.



Osa kylistä muodostaa ympäristön kanssa hienon kokonaisuuden ja on mukana valtakunnallisesti arvokkaiden maisemakokonaisuuksien luettelossa. Tällaisia kyliä ovat Kaukosen ja Rauduskylä Kittilästä sekä Lohijärven kylä Ylitorniolta.

Kaukosen kylä oli keskeisen Lapin parhaita ohranviljelypaikkoja ja jo 1700-luvun puolivälistä on tietoja Kaukosen kylän karjatalouteen perustuvasta varallisuudesta. Kaukosen kylällä pidettiin mm. kärkejä, kunnes Kittilä erosi Sodankylästä omaksi seurakunnaksi. Vankan taloudellisen hyvinvoinnin seurauksena kylällä näkyy edelleen peräpohjalaiseen tyyliin rakennettuja taloja. Kuvassa 28 Kaukosen kylä kantatien 79 varrella.



*Kuva 28. Valtakunnallisesti arvokkaisiin maisema-alueisiin kuuluva Kaukosen kylä marraskuisena aamuna.*

Rauduskylä on pieni Aapa-Lapin seudun tyypillinen järvenrantakylä, jossa on jäljellä vanhaa rakennuskantaa komeine taloineen ja perinteisine pihapiireineen. Rauduskylän talot ja pellot sijaitsevat kapean nauhamaisena muodostelmana Raudusjärven etelärannalla ja tätä sivuavan maantien 955 varrella.

Lohijärvi maantien 929 varrella edustaa kauniisti Peräpohjolan vaara- ja joki-seudun luontoon sopeutunutta vanhaa maatalousasutusta. Laajalla peltoaukealla järven rannalla sijaitsevat vanhat, hyväkuntoiset rakennukset muodostavat ehyen kokonaisuuden.

Tornion Kivirannalle valtatie 21 ja paikallistien välillä sijaitsee mm. Perä-Pohjolan opisto, Kivirannan koulu ja entinen Alatornion meijeri. 1800-luvun puolivälistä peräisin oleva Perä-Pohjolan opisto muodostaa yhdessä pihapiirin muiden rakennusten kanssa ehjän pihapiirin. Kuvassa 29 teollisuus-arkkitehtuuria edustava entinen Alatornion meijeri, joka on toiminut meijerinä ja margariinitehtaana.



Kuva 29. Paikallisiin ja maakunnallisiin kulttuurihistoriallisiin kohteisiin kuuluva Alatornion meijeri. Kuva H. Kittinen 1995.

Kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoisia ovat edelleen maastossa näkyvät merkit vanhoista teistä.

Vuonna 1931 valmistuneesta Petsamoon menevästä maantiestä on näkyvissä osia nykyisen tien molemmilla puolilla.

Ratsutie välillä Pöntsö-Rauhala-Muonio on rakennettu 1800-luvulla. Se on toiminut mm. postitienä ja Koivarovan myllyn valmistuttua sitä pitkin on kuljetettu jauhoja Muonioon. Rauhala-Kutuniva maantie sijaitsee samalla reitillä kuin vanha ratsutie.

Kurtakko-Venejärvi-Vaattojärvi-Sieppijärvi-Kolari välillä on sijainnut Metsähallituksen v. 1910 rakennuttama telatie, jota on käytetty heinä- ja postitienä. Inarissa kantatien 91 varrella sijaitsee vanha kapulatie.

Yksittäisiä kulttuurihistoriallisia rakennuksia tai rakennelmia oli tarkasteltavan tieverkon läheisyydessä useita.

Kemijärven kirkon alueen vanhasta rakennuskannasta on jäljellä enää vain kellotapuli. Heikki Väänäsen v. 1774 rakentamasta tapulista on sanottu: *“Siinä ilmenee harvinainen mestaruus: muoto on sopusuhtainen, kattojen kaarteet ovat taipuisat ja ilmavat, huippu keveä, sisäänkäyntikaari kauniisti piirretty”* (Halila 1954).

Keminmaalta kohteisiin kuuluu mm. Valmarinniemi, jossa sijaitsee Valmarin kotiseutumuseo ja Valmarinniemen mylly. Nyt jo huonokuntoinen hirsirakenteinen, kahdeksankulmainen mamsellityyppinen mylly rakennettiin viime vuosisadan puolella.

Uulan hyväkuntoinen mylly Sinetässä kantatien 79 varrella on oletettavasti rakennettu 1800-luvulla härkinmyllyksi, josta se on myöhemmin muutettu ratas- eli turbiinimyllyksi. Rovaniemen kaupungin lähellä kantatien 78 varrella sijaitsevaa v. 1855 rakennettua Pöyliön myllyä voidaan sanoa Rovaniemen vanhimmaksi teollisuuslaitokseksi.

Tornionjoen vanha maantiesilta eli Hannulan silta on v. 1939 valmistunut teräsristikkosilta, joka kunnostettiin v. 1995 sillan alkuperäistä rakennetta kunnioittaen. Silta sopisi värikkään historiansa puolesta myös tiemuseokohteeksi. Tornionjoen suiston ylitse menee myös Suomen ja Ruotsin välisellä liikennellä välittävä teräsristikkorakenteinen rautatiesilta, joka rakennettiin v. 1919 Suomen ja Ruotsin yhteistyönä. Sillassa on kaksi eri raidelevyettä suomalaisen ja ruotsalaisen kaluston erilaisuuden vuoksi.

Rovaniemellä valtatie 4 välittömässä läheisyydessä sijaitsevat mm. Marttiin puukkotehdas ja entinen rautatieasemarakennus. J. Marttiini aloitti näkyvällä paikalla sijaitsevassa tiilisessä tehdasrakennuksessa v. 1928 puukkojen ja uittovälineiden valmistajana. Rautatieasemaksi v. 1910 rakennettu rakennus edustaa puolestaan vuosisadan alkupuolen jugendsävyistä puuarkkitehtuuria.

Kutturin tiellä n. 1,4 km:n päässä valtatieltä 4, Kakslauttasessa sijaitsee ns. Kaarle Kustaan kaivos. Kaivos on 50 metriä syvä kuilu, josta etsittiin 1900-luvun alussa kultaa. Kaivoksen nimi tulee Carl-Gustaf Standertskjöldin mukaan, joka aloitti alueen tutkimukset.

### 11.3 Muistomerkit

Tarkasteltavan tieverkon läheisyydessä kilometrin päässä tiestä sijaitsee yhteensä 80 erilaista muistomerkkiä. Suurin osa muistomerkeistä liittyy joko jääkäri liikkeen toimintaan vuosina 1915-1916, talvisotaan vuosina 1939-1940 tai Lapin sotaan vuosina 1944-1945. Sotamuistomerkkejä on vanhoilla taistelupaikoilla tai esimerkiksi paikoilla, joihin on kokoonnuttu sotaan lähtiessä.

Vuosina 1915-1916 syntyi jääkäri liike ja nuoria miehiä kulki sotilaskoulutukseen Saksaan. On arvioitu, että pohjoisen kautta kulki noin 83 % koko Kuninkaallisen Preussin Jääkäripataljoona 27:n vahvuudesta.

Värvättyjä kuljetettiin turvallisesti Ruotsiin ns. etappiteitä pitkin. Monet tärkeät reitit kulkivat mm. Alatornion kautta. Lapin lounaisosassa ja Tornionjoen kilaaksossa on lukuisia etappeina toimineita taloja. Pellon pohjoispuolella oli neljä etappia, joiden merkitys oli vähäinen.

Merkkinä jääkäri liikkeen toiminnasta on näillä seuduilla lukuisia jääkäri muistomerkkejä. Kuvassa 30 on Tervolan kirkon lähellä Kemijoen ylittävän sillan vieressä sijaitseva jääkäri muistomerkki. Uusimpia jääkäri muistomerkkejä on Ranuan kirkonkylällä syyskuussa 1994 paljastettu jääkäri muistomerkki.

Kesällä 1995 paljastettiin Kemissä yksi ja Torniossa Aarnin, lisakan, Junoksen, Kuljun ja Pirkkiön koulun sekä Parasniemen jääkäri etappien muistolaatat.



Kuva 30. Jääkärimuistomerkki Tervolassa on yksi lukuisista Lapin jääkäri-liikkeen toiminnasta kertovista muistomerkeistä.

Talvisodan aikana käytiin taisteluja Sallan, Joutsijärven ja Pelkosenniemen seuduilla ja tapahtumiin viittaavia muistomerkkejä ja mm. panssariesteitä on runsaasti näillä paikkakunnilla. Talvisodan päättymisen muistomerkki sijaitsee Sallassa. Suomen talvisotaan osallistuneille ruotsalaisille vapaaehtoisille on pystytetty kaksi muistomerkkiä: toinen Paikanselän alueelle Sallaan ja toinen, ruotsalaisen vapaaehtoisen lentorykmentin muistomerkki, Vikajärvelle Rovaniemen maalaiskuntaan. Uusimpiin muistomerkkeihin kuuluva Muonion ala-asteen pihalla sijaitseva muistomerkki on pystytetty paikalle, mihin kerääntyttiin sotaan lähtiessä.

Talvi- ja jatkosotaan liittyi desanttitoimintaa. Suomen pohjoisosissa sabotointitehtäviin lähetettiin partisaaniosastoja. Tällaiset osastot tuhosivat useita kyliä pohjoisessa ja mm. Oulun hiippakunnan piispa Wallinmaa joutui partisaaniosaston väijytyksen uhriksi Laanilassa heinäkuussa 1943. Tapahtumapaikalle on pystytetty muistokivi ja paikalla pidetään hartauksia ja seppeleenlaskutilaisuuksia.

Lapin sodan aikana vuosina 1944-1945 käytiin viivytystaisteluja mm. Rovaniemen ja Ranuan välillä. Näiden taistelujen muistoksi on pystytetty Ylimaän ja Kivitaipaleen taistelujen muistomerkit.

Sotamuistomerkkien lisäksi Lapissa on mm. henkilöhistoriaan liittyviä muistomerkkejä. Tällaisia ovat mm. Katri Valan muistokivi Muonionniskan vanhalla asuinalueella sekä valtiopäivämies Matti Riipin muistomerkki Riipin kylässä. Ranuan kylällä maantien 941 varrella näkyvällä paikalla sijaitsee kansanedustajana ja ministerinä toimineen K. A. Lohen muistomerkki. Uts-

joella maantien 970 varrella sijaitsee rajakivi, johon on hakattu Ruotsin kuningas Aadolf Fredrikin kruunu, nimikirjaimet ja vuosiluku 1766.

Teiden rakentamiseen liittyviä muistomerkkejä on kolme: Kemi-Kilpisjärven päällystämisen muistokivi vuodelta 1971 Kangosjärvellä, Nelostien päällystämisen muistokivi v. 1978 Kakslauttasessa (kuva 31) ja Tenonvarren tien rakentamisen muistokivi v. 1983 Pahtavaarassa. Suomen maanteiden korkeimman kohdan, 565,5 m m.p.y., muistokivi on Muotkantakassa lähellä Kilpisjärveä.



*Kuva 31. Nelostien päällystämisen muistokivi.*

#### **11.4 Tiemuseokohteet**

Tämän selvityksen piirissä on kuusi Lapin tiepiirin seitsemästä tiemuseokohteesta.

Näistä kaksi on siltaa: Ahdaskurun kivilta Kilpisjärvellä vuodelta 1943 ja Saarenputaan teräsbetonisilta Rovaniemen maalaiskunnan Saarenkylässä vuodelta 1924. Ahdaskurun silta rakennettiin kestävämpään raskasta saksalaisen "Barbarossa" -suunnitelman mukaista sotilasliikennettä Atlantilta Suomeen (kuva 32). Se on Lapin ainoa sodassa säästynyt kiviholvisilta.

Tiemuseokohteissa on neljä tietä. Utsjoella sijaitsee Nivajoki-Alajalve -museotie. Tämä vanha koskenkiertotie otettiin maantieksi v. 1928, vaikka sillä ei ollut kiinteää yhteyttä Suomen tieverkkoon. Museotieksi se hyväksyttiin v. 1983. Tielle ollaan parasta aikaa tekemässä korjaussuunnitelmaa.



*Kuva 32. Ahdaskurun yksiaukkoinen kiviholvisilta.*

Utsjoen postipolku tunnetaan jo 1700-luvulta ja jo v. 1598 Pitimon ja Luulajan Lapin vouti Olavi Bruman käytti polkua hallintoreittinä. Polku on urautunut entiselle poropolulle. Noin kuusi kilometriä pitkä postipolku alkaa Kenes-  
tuvalta ja päättyy Kenesjärven pohjoispäässä.



*Kuva 33. Magneettimäki, Lapin tiepiirin viimeisin tiemuseokohde.*

Simonkylän valtakunnallisesti arvokkaalla kulttuurihistoriallisella alueella sijaitsee Simonkylän noin kolmen kilometrin pituinen museotie (kansikuva). Simonkylä on laaja viljelymaisemakokonaisuus, jossa on useita perinteisiä rakennuksia. Edustavimmillaan talot ovat paikallistien varrella, missä kyläasukseksella on nauhamainen luonne.

Uusin tiemuseokohde on vuonna 1992 museokohteeksi hyväksytty ns. Magneettimäki Saariselällä (kuva 33). Jyrkässä mäessä on uskottu olevan autoja puoleensa vetävää magneettia, mistä tie on saanut nimensä.

### 11.5 Kiinteät muinaisjäännökset

Kiinteät muinaisjäännökset ovat menneisyyden tietolähteitä. Ne ovat osa kulttuurimaisemaa ja ympäröivää maastoa sekä paikkakunnan ja maan historiaa.

Muinaisjäännökset ovat muinaismuistolailla rauhoitettuja. Muinaismuistolain mukaan kaikki kajoaminen kiinteään muinaisjäännökseen ilman lain perusteella annettua lupaa on kielletty. Tällaiseksi toiminnaksi luetaan mm. kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu kajoaminen. Rauhoituksen piiriin kuuluu myös noin kahden metrin levyinen suojavyöhyke muinaisjäännökseen ympärillä.

Muinaisjäännösten suojeleminen ja tutkimus kuuluu Museovirastolle, joka on oikeutettu tutkimaan jäännöstä ja suorittamaan sen hoidon ja suojelun kannalta välttämättömiä toimenpiteitä. Mikäli muinaisjäännökseen suojelusta aiheutuu kohtuutonta haittaa, voi lääninhallitus hakemuksesta myöntää muinaisjäännökseksi kajoamisluvan. Kaikissa hankkeissa on selvitettävä, koskeeko hankkeen toimeenpano muinaisjäännöstä. Jos työhanketta suoritettaessa kohdataan muinaisjäännös, tulee hanke keskeyttää välittömästi ja löydöstä tulee ilmoittaa Museovirastolle.

Mikäli suuret yksityiset ja yleiset rakennushankkeet voivat aiheuttaa vahingoittumisvaaran tai tuhota muinaisjäännökseen, on hankkeen toteuttaja velvollinen vastaamaan aiheutuvista tutkimuskustannuksista kohtuulliseksi katsottuun määrään asti.

Muinaisjäännösten luokitteluun on käytetty seuraavanlaista rauhoitusluokitusta. Luokitus on epävirallinen ja avoin, sillä mm. tarkempien tutkimusten tai tuhoutumisen seurauksena jäännösten luokitus voi muuttua:

- I Valtakunnallisesti tai alueellisesti merkittävä. Pyrittävä säilyttämään sellaisenaan kaikissa olosuhteissa ja merkitsemään kaavoituksessa erityisalueeksi.
- II Lähempi määrittely edellyttää lisätutkimuksia. Voidaan vapauttaa rauhoituksesta riittävien arkeologisten tutkimusten jälkeen.
- III Tuhoutunut tai epämääräinen kohde. Rauhoituksesta tunnettujen tietojen nojalla vapaa kohde.

Muinaisjäännöstä ei pystytä aina asettamaan yhteen luokkaan, esimerkiksi merkintä II/III tarkoittaa, että jokin osa jäännöksestä on tuhoutunut.

Lapin yleisin muinaisjäännös on kivikautinen asuinpaikka, johon ei liity maanpäällisiä rakenteita, mutta joka voi näkyä matalina painanteina maastossa (esim. kodansijat). Myös pyyntikuopat ovat yleisiä (kuva 34). Ne sijaitsevat monesti ketjuina tai ryhminä hiekkakankailla, saarissa ja niemillä, alueilla missä peurat ovat kulkeneet. Lapin kiinteitä muinaisjäännöksiä ovat lisäksi mm. valmistus- ja uhripaikat, haudat, kalmistot, seidat, saivot, pahdat, uhrilähteet ja -puut. Irtainten muinaismuistojen löytöpaikatkin voidaan rauhoittaa esimerkiksi myöhempää tutkimusta varten. Lapin muinaisjäännökset sijoittuvat pääosin kivikaudelle 7500-1300 eKr. Myöhemmiltä kausilta, pronssikaudelta 1300-500 eKr. ja rautakaudelta 500 eKr.-1200 jKr., on vain vähän jäännöksiä, osittain koska ne ovat peittyneet myöhemmän asutuksen alle.

Tässä selvityksessä oli yhteensä 547 kiinteätä muinaisjäännöstä kilometrin säteellä selvitykseen valitusta tieverkosta. Kohteita on kaiken kaikkiaan luetteloitu Lapin läänistä viidessä erillisessä, Lapin seutukaavaliiton vuosina 1992-1995 julkaisemassa luettelossa 1692 kpl. Tämä ei kuitenkaan ole kohteiden lopullinen määrä, vaan tutkimusten edetessä muinaisjäännöksiä löytyy lisää.

Taulukossa 7 on esitetty kiinteiden muinaisjäännösten jakaantuminen kunnittain eri teiden varsilla. Kiinteitä muinaisjäännöksiä esiintyy eniten muinaisten järvenrantojen ja nykyisten rantatörmien alueella. Kiinteitä muinaisjäännöksiä esiintyy joidenkin teiden varsilla useita kymmeniä, kuten Utsjoella Utsjoki-laaksoa seuraavan valtatie 4 varrella tai Inarissa Sevettijärven maantien 971 varrella. Etelämpänä samanlainen kiinteiden muinaismuistojen "tihenytymä" on Rovaniemen maalaiskunnassa Kemijokea seurailevan maantien 926 varrella.



Kuva 34. Kivikautinen peurojen pyyntikuoppa Juujärveltä.



Taulukko 7. Kiinteiden muinaisjäännösten jakaantuminen Lapin tiepiirin pääteiden varsilla kunnittain.

Kunta	Tien nimi ja numero						Yhteensä
	Vt 4	Kt 92	Mt 970				
Utsjoki	42	6	48				96
	Vt 4	Kt 91	Kt 92	Mt 955	Mt 969	Mt 971	
Inari	23	5	1	12	10	33	84
	Vt 4	Kt 80	Mt 962		Mt 967		
Sodankylä	16	1	1	3			21
	Vt 4	Kt 78	Kt 79	Kt 81	Kt 83	Mt 926	Mt 934
Rovaniemen mlk	19	2	13	13	4	43	21 115
	Vt 4						
Rovaniemi	1						1
	Vt 4	Mt 923	Mt 926	Mt 929			
Tervola	3	2	12	9			26
	Vt 4	Vt 21	Mt 923	Mt 926			
Keminmaa	2	1	2	2			7
	Mt 924						
Simo	17						17
	Vt 21	Kt 93	Mt 956	Mt 957			
Enontekiö	20	17	20	4			61
	Vt 21	Kt 79	Mt 957				
Muonio	4	1	2				7
	Mt 939		Mt 940				
Kolari	1	6					7
	Vt 21	Kt 83	Mt 935				
Pello	3	4	1				8
	Vt 21	Kt 83	Mt 929	Mt 932			
Ylitornio	1	3	3	12			19
	Kt 79	Mt 955	Mt 956	Mt 957			
Kittilä	3	4	3	1			11
	Mt 956						
Pelkosenniemi	6						6
	Vt 5	Kt 82	Mt 944	Mt 945			
Kemijärvi	10	1	10	9			30
	Mt 863		Mt 945				
Posio	5	1					6
	Kt 78	Mt 858	Mt 942				
Ranua	1	4	6				11
	Mt 950		Mt 965				
Salla	3	8					11
	Mt 965		Mt 967				
Savukoski	1	2					3

Yhteensä

547 kpl

Suurin osa tieverkon lähellä sijainneista kiinteistä muinaisjäännöksistä on kivikautisia asuinpaikkoja ja yleisin arvoluokka muinaisjäännöksille on luokka II eli niiden lähempi määrittely edellyttää lisätutkimuksia. Arvokkaimpia luokkaan I kuuluvia kohteita, jotka on pyrittävä säilyttämään sellaisenaan, on vain 23. Arvokkaimmat kohteet ovat mm. kala- ja peuraseitoja, kivi- ja varhaismetallikautisia asuinpaikkoja sekä erilaisia lappalaisten palvonta- ja uhripaikkoja. Tenojokilaaksossa maantien 970 varrella on yhteensä seitsemän arvokkaimpaan luokkaan kuuluvaa kohdetta.

Suurin uhka muinaismuistojen säilymiselle on teiden kunnostukseen ja rakenteen parantamiseen sekä rakentamiseen tarvittava soranotto, koska muinaismuistoalueet ja hyvät maa-ainesten ottoalueet sijaitsevat usein samoilla alueilla. Uusien tielinjojen aiheuttama uhka muinaismuistoille on vähäisempi, koska uusia teitä avataan rakentamattomaan maastoon harvoin. Myös pyöräteiden tai levähdysalueiden suunnittelematon rakentaminen voi vahingoittaa pienialaisia muinaismuistojen esiintymisalueita.

Tien rakentamisen takia on Lapin tiepiirin alueella jouduttu joitakin kertoja suorittamaan muinaismuistoalueiden kaivauksia ja tutkimuksia ennen tien rakentamista. Taulukossa 8 on luetteloitu hankkeet, joiden yhteydessä kaivauksia on suoritettu.

*Taulukko 8. Osittain tai kokonaan tietöiden rakentamisesta aiheutuneita arkeologisia tutkimuksia Lapin tiepiirin alueella v. 1957-1995.*

Kunta	Paikka	Aika	Kohde	Kaivauksen suorittaja
Rovaniemi	Valajaskoski ns. Turpeenniemi	1957-58	kivikaut. asuinpaikka	Muinaistiet. toimikunta (nykyisin Museovirasto)
Rovaniemi	Jokkavaara	1980-82 1990-91	kivikaut. asuinpaikka	Museovirasto
Rovaniemi	Saarenkylä, Piirittävaara	1988 1989-90	kivikaut./varh.met kauden asuinpaikka	Lapin maakuntamuseo Museovirasto
Inari	Partakko Lahdenperä I ja II	1981	kivikaut. asuinpaikkoja	Museovirasto
Inari	Partakko Partakkosalmi	1983	kivikaut. asuinpaikkoja kodansijoja, pyynti- kuoppia	Museovirasto
Inari	Supru Kaamanen - Sevettijärvi maantie	1984	kivikaut. asuinpaikkoja	Museovirasto
Inari	Saamen museo	1984	kiv.-hist.ajan asuin- paikka	Museovirasto

Kuvassa 35 tehdään kaivauksia Piirittävaarassa Rovaniemen Saarenkylässä syksyllä 1989 ennen Saarenkylän eritasoliittymän rakentamista. Piirittävaaran kaivauksissa löytyi paikalla sijainneelta kivikauden/varhaisen metallikauden asuinpaikalta mm. tyypillistä kampakeramiikkaa, meripihkaa, pii-, kvartsi- ja liuske-esineitä, kivi kirveitä, nuolenkärkiä, talttoja, varhaismetallikautista asbestikeramiikkaa, rautakuonaa, liuskerenkaan katkelma sekä jälkiä punamultahautoista ja liesirakenteista, palaneita hylkeiden ja majavien luita ym.

Ennen Valajaskosken voimalaitoksen ja siihen liittyvien teiden rakentamista tutkittiin paikalla sijainnut kivikautinen asuinpaikka. Tällöin paikalta löydettiin mm. varhaista kampakeramiikkaa, kirveitä, talttoja, tuuria, kvartsiaineistoa, liuskeita, hiomia, palanutta luuta jne.



*Kuva 35. Saarenkylän eritasoliittymän rakentamiseen liittyvä kivikautisen / varhaismetallikautisen asuinpaikan tutkimus.  
Kuva H. Kotivuori 1989.*

## **11.6 Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat teollisuusympäristöt**

Valtakunnallisesti arvokkaihin kulttuurihistoriallisiin teollisuusympäristöihin luetaan niin rakennukset kuin niiden lähiympäristötkin. Teollisuusympäristöt ovat osa kulttuuriympäristöä ja -perintöä, joten niiden säilyminen on tärkeää mm. identiteetin turvaamisen kannalta.

Teollisuusympäristöjen turvaaminen on suoritettu enimmäkseen kaavoituksella rakennussuojelulain sijaan. Vaikka kaavoituksen mahdollisuudet ovat hyvät, se on usein vajavaista. Seutukaavakaavoitus on vaihtelevaa. Yleensä käytössä on ohjeellinen rajaus suojelusuosituksella. Myös kaavoitus yleiskaavoihin ja osayleiskaavoihin vaihtelee kunnittain. Asemakaavat ovat monessa tapauksessa vanhentuneita ja epämääräisiä ja niissä on harvoin säilyttämismahdollisuuksia.

Lapin läänin alueella on kymmenen kulttuurihistoriallisesti arvokasta teollisuusympäristöä, joista Tornion entinen Lapin Kulta Oy:n panimo ja Röyttän saha sekä Tankavaaran kullanhuuhdonta-alue sijaitsevat tarkasteltavan tieverkon läheisyydessä. Entisen Lapin Kulta Oy:n panimon tiiliset rakennukset ovat vuodelta 1873 ja Röyttän höyrystysahta perustettiin v. 1862.

Tankavaaran kullanhuuhdonta-alue oli käytössä vuosina 1936-1938. Alue otettiin uudelleen käyttöön vuoden 1970 jälkeen, minkä jälkeen painopiste on ollut matkailussa (kuva 36). Tankavaaran kullanhuuhdonta-alueella sijaitsee myös Lapin Kullankaivajain Liiton kulttamuseo.



Kuva 36. Tankavaaran kullanhuuhdonta-alue vähävetisenä kesänä 1994.

### 11.7 Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset

Selvitettävän tieverkon varrella sijaitsi yhteensä 14 kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennusta, jotka oli mainittu Museoviraston arvokkaiksi määrittelymien rautatieasema-alueiden luettelossa, valtion omistamien rakennusten suojeluehdotuksessa tai ne olivat suojeltu rakennussuojelulailla (60/85).

Rautatieasema-alueista olivat arvokkaita Tornion, Simon, Muurolan ja Koivun rautatieasema-alueet. Koivun ja Simon rautatieasemat ovat 1900-luvun alusta, Tornion rautatieasema vuodelta 1928 ja Muurolan rautatieasema vuodelta 1946. Päärakennuksen lisäksi näihin alueisiin liittyi muita asemarakennuksia ja aseman ympäristö.

Rakennussuojelulailla suojeltuja rakennuksia oli kaksi: Viheriälän talo Kemnimaan Lautiossaressa maantien 926 lähetyvillä (kuva 37) ja Koivarovan kunnostettu mylly Kittilässä Rauhala-Kutuniva -tien varrella. Koivarovan mylly sijaitsee maailman pohjoisimmalla viljanviljelyalueella, mikä korostaa sen arvoa. Mylly tunnetaan myös nimellä Olkileivän mylly, koska siinä on huonoina vuosina jauhettu olki- ja pettujauhoja.



*Kuva 37. Viheriälän kaksikerroksinen asuinrakennus, missä on klassismin ja nikkarityylin vaikutusta. Pihapiirissä on myös piharakennus ja ulkorakennus, jossa on jugendhenkisiä yksityiskohtia.*

Valtion omistamien rakennusten suojeluehdotuksen mukaisia rakennuksia on kahdeksan. Utsjoen vanha, vuonna 1853 rakennettu kirkko, vanha sakasti ja kirkkotuvat Mantojärven rannalla (kuva 21) sekä Välimaan rakennusryhmä ympäristöineen kuuluvat arvokkaimpaan luokkaan, missä suositellaan koko rakennuksen tai rakennetun alueen suojelua.

Utsjoen pappilalle ja poliisilaitokselle sekä Hirvaalla sijaitsevalle Rovaniemen metsäoppilaitokselle suositellaan rakennusten osittaista suojelua, mikä yleensä tarkoittaa rakennuksen ulkoasun suojelua. Enontekiön poliisiasema, Kilpisjärven matkailuhotelli ja Pelkosenniemen nimismiehen virkatalo esitetään varjelluiksi osittain asetuksella. Varjeltavia rakennuksia ei saa purkaa tai oleellisesti muuttaa ilman Museovirastosta tai Rakennushallituksesta pyydettävää lausuntoa.

## 12 TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

**Yleisenä toimenpide-ehdotuksena voidaan sanoa, että kaikki luonto- ja kulttuurihistorialliset kohteet tulisi ottaa huomioon tiensuunnittelun mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.**

### Luontokohteet

#### **Ikimetsät**

Esim. kansallis- ja luonnonpuistot, erämaat, yksityismaiden luonnonsuojelu-alueet, aarnialueet, luonnonhoitometsät, suojellut vanhojen metsien inventointikohteet.

- Alueet säilytetään sellaisenaan. Levähdysalueita ym. rakennetaan yhteistyössä alueen hoidosta vastaavien kanssa.
- Tienvarsimainoksia karsitaan siellä, missä alueet rajoittuvat tiehen.
- Maisemoinnissa käytetään luonnonmukaista viherrakentamista.

#### **Harjut**

Esim. valtakunnallisen harjijensuojeluohjelman alueet, paikallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat harjut.

- Käytetään harkitusti kesä- ja talviaikaista tiesuolausta.
- Suositetaan luonnonmukaista viherrakentamista.
- Otetaan maisema huomioon teiden suunnittelussa, pienipiirteinen suunnittelu. Pyritään säilyttämään maisemallisesti tiehen hienosti sopivat harjujaksot.
- Seurataan tienrakentamisessa tarvittavien vaihtoehtoisten materiaalien kehitystyötä ja otetaan uusia sora-ainesta säästäviä menetelmiä mahdollisuuksien mukaan käyttöön.
- Keskitetään soranottoa, jolloin vältetään harjujen pirstoutuminen.

#### **Luonnonmuistomerkit ja muut mielenkiintoiset luontokohteet**

Näyttävimpien tai historialtaan kiinnostavimpien tien lähellä sijaitsevien kohteiden yhteyteen rakennetaan levähdys- tai pysäköimisalueita ja kohteista tiedotetaan matkailijoille.

### **Vesistöt**

Esim. koskiensuojelulla suojellut kohteet, erityissuojelua vaativat vesistöt, Project Aqua -vesistöt, rantojensuojeluohjelman alueet

- Vältetään pengerryksiä.
- Jätetään riittävä rantavyöhyke vesistön ja tien väliin.
- Säilytetään jokilaaksojen maisema avoimena. Toimitaan yhteistyössä muiden viranomaisten ja maanomistajien kanssa. Päävastuu muilla viranomaisilla.

### **Arvokkaat pienvedet**

- Vältetään pengerryksiä.
- Huolehditaan vesitasapainon säilymisestä tienrakennustöiden yhteydessä.
- Suunnitellaan läjitysalueet huolellisesti, jätetään purojen varsille riittävä suojavyöhyke.
- Käytetään mahdollisuuksien mukaan siltoja siltarumpujen sijaan.

### **Lintuvedet**

Esim. lintuvesiensuojeluohjelman alueet, muut lintuvedet.

- Kasvatetaan suojapuusto tien ja arvokkaiden lintuvesialueiden välille.
- Parannetaan alueiden saavutettavuutta rakentamalla levähdysalueita.

### **Suot ja kosteikot**

Esim. soidensuojeluohjelman alueet, ojitusrauhoitusalueet.

- Pyritään välttämään tien kuivattavaa vaikutusta.
- Kasvatetaan alueen ja tien välille suojapuusto. Maisemallista syistä on joskus aiheellista säilyttää alueet avoimina.
- Valitaan läjitysalueiden paikat huolellisesti. Vältetään läjittämistä ravinteikkaille kosteikoille.

## Lehdot

Esim. valtakunnallisen lehtojensuojeluohjelman kohteet, paikalliset ja maakunnalliset lehtokohteet.

- Säilytetään alueiden vesitasapaino.

## Perinnemaisemat

- Alueiden umpeenkasvu estetään. Toimitaan yhteistyössä muiden viranomaisten ja maanomistajien kanssa. Päävastuu muilla viranomaisilla.

## Uhanalaiset kasvit

- Tienluiskien niitto ajoitetaan loppukesään, jolloin pääosa kausniesti kukkivista ketokasveista on jo kerinnyt kukkia ja siementää. Tämä edistää ketokasvien säilymistä ja leviämistä tienluiskissa.
- Otetaan huomioon tienluiskissa tai tienojassa kasvaville uhanalaisille kasvilajeille laaditut niitto- ja hoito-ohjeet. Ohjeiden tulisi olla selkeitä ja helppoja, jotta niitä pystyttäisiin tiemestaripiireissä noudattamaan. Tarvittaessa merkitään uhanalaisten kasvien kasvupaikat maastoon.
- Käytetään maanparannusaineita harkiten, koska ravinteikkaassa ja multavassa maassa menestyvät heinäkasvit ja kausniesti kukkivat ketokasvit joutuvat väistymään.
- Säilytetään uhanalaisten kasvilajien kasvuolosuhteet mahdollisimman muuttumattomina. Muutokset esim. valaistus- ja kosteusolosuhteissa vaikuttavat lajien esiintymiseen. Tienvarrien pensaikko voi paikoin suojata tienvarren kasvustoja.
- Uhanalaisten kasvien siirtoa uusille kasvupaikoille voidaan harkita ns. "viimeisenä keinona", jos niiden kasvupaikka tuhoutuu. Siirto vaatii ympäristöviranomaisen luvan ja siirron onnistuminen on aina epävarmaa.
- Viherrakentamisessa ei käytetä uhanalaisia kasveja.

## Eläimet

- Tienvarret niitetään ja raivataan vasta loppukesästä, jolloin myös välittömästi tien lähellä pesivät linnut kerkiävät pesiä.
- Teiden maisemoinnissa otetaan huomioon porot. Käytetään kasvillisuutta, joka ei houkuttele poroja tielle.



- Soranottoalueet luiskataan heti soranoton jälkeen, jotta törmäpääskyt eivät ennäätä pesiä alueelle. Tärkeimmät törmäpääskyjen vanhoilla soranottoalueilla sijaitsevat pesimäpaikat säästetään ja alueet jätetään niiltä osin jälkikäteen maiseimomatta. Rakennusaikana otetaan törmäpääskyjen pesintä huomioon.
- Harvennetaan tienvarsien metsiä alueilla, missä sattuu hirvi- ja poro-onnettomuuksia. Hirvien kulkureiteistä ja poroista tiedotetaan autoilijoille.

### **Kulttuurihistorialliset kohteet**

#### **Kulttuurihistorialliset ympäristöt**

Esim. valtakunnalliset kulttuurihistorialliset ympäristöt, maakunnalliset ja paikalliset kulttuurihistorialliset kohteet ja ympäristöt, kulttuurihistorialliset rakennukset ja teollisuusympäristöt sekä muistomerkit.

- Tiet suunnitellaan ympäristön ehdoilla. Tien ja kulttuurihistoriallisen kohteen välille jätetään riittävästi tilaa. Kulttuurihistorialliseen kohteeseen kuuluu myös sen ympäristö. Rakentamisessa käytetään korkeatasoisia kulttuuriympäristöön sopivia materiaaleja.
- Avoimet näkymät kuten peltoaukeat säilytetään avoimina.
- Työn yhteydessä ilmeni, että jotkut erilaisissa julkaisuissa mainitut kulttuurihistorialliset kohteet eivät ole enää kunnossa tai ovat voineet tuhoutua jopa kokonaan. Tiedot arvokkaista kulttuurihistoriallisista kohteista tulisi laittaa ajan tasalle. Päävastuu muilla viranomaisilla.
- Rakennetaan uusia levähdysalueita matkailijoita kiinnostavien kohteiden yhteyteen. Tällaisia ovat mm. muistomerkit, sodanaikaiset rakennelmat jne.
- Tiedotetaan yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa matkailijoita kiinnostavista kohteista esim. levähdysalueilla.
- Edistetään kulttuurihistoriallisten kohteiden merkitsemistä maastoon. Nykyisin käytössä olevan nähtävyyden ns. Hannunvaakunan rinnalle kaivataan monipuolisempaa ja kohdetta paremmin kuvaavaa merkkiä.

### Kiinteät muinaisjäänökset

- Käytetään tienrakentamisessa uusiomateriaaleja, jolloin sorran tarve vähenee.
- Jos muinaismuistoalueen tuhoutumista ei voida välttää, on jo suunnitteluvaiheessa otettava yhteys Museovirastoon. Luokkaan I kuuluvat, arvokkaimmat kohteet pyritään säilyttämään kaikissa olosuhteissa.

### Tiemuseokohteet

- Huolehditaan tiemuseokohteiden kunnosta.
- Tiedotetaan tiemuseokohteista mm. matkailijoille.

## 13 YHTEENVETO

Tässä selvityksessä tarkasteltiin luonto- ja kulttuurihistoriallisten kohteiden esiintymistä kilometrin säteellä Lapin tiepiirin vuoteen 2010 tähtäävän tieverkon varrella. Selvitys oli osa Lapin tiepiirin nykytilaselvityksiä. Tarkasteltavan tieverkon pituus oli 4420 km ja se käsitti kaikki tiepiirin alueen valta- ja kantatiet sekä osan maanteistä. Selvityksessä keskityttiin kohteiden paikallistamiseen ja yleispiirteiseen kuvaukseen. Selvitykseen sisältyvät toimenpide-ehdotukset ovat yleisellä tasolla, koska selvityksen aikana ei juurikaan tehty kohteittaisia maastoinventointeja.

Vaikka selvitys käsitti vain Lapin tiepiirin pääteiden ympäristön, antanee se kuitenkin hyvän kuvan koko Lapin tieverkon luonto- ja kulttuurihistoriallisista kohteista, koska suuri osa asutuksesta ja huomattava osa luontokohteistakin sijaitsee pääteiden varsilla.

Tarkasteltavan tieverkon varrella oli yhteensä 596 luonto- ja 822 kulttuurihistoriallista kohdetta. Luontokohteista lukumääräisesti eniten oli havainto- ja uhanalaisista kasveista, yhteensä 140. Pinta-alaltaan suurimmat, kansallispuistot, luonnonpuistot, erämaa-alueet sekä soidensuojeluohjelman ja rantojensuojeluohjelman alueet sijaitsivat Pohjois-Lapissa. Suurin osa olemassa olevista erämaa-alueista jäi kuitenkin selvityksen ulkopuolelle, koska erämaa-alueet eivät yleensä rajoitu suoraan tieverkkoon. Poikkeuksen muodostavat Puljun erämaa-alue Kittilässä ja Hammastunturin erämaa-alue Inarissa, joiden läpi kulkevat maantiet 956 ja 955.

Lapin eteläosassa sijaitsi runsaasti pinta-alaltaan pieniä kohteita. Perinnetähtäimistä pääosa oli Simojoki-, Ounasjoki- ja Tornionjokilaaksojen tulvaniittyisiä ja -rantoja. Luonnonhoitometsäalueista 50 ja soidensuojeluohjelmassa mukana olevista soista tai Metsähallituksen mailla sijaitsevista

oitusrauhoitusalueista useita kymmeniä sijaitsi pääteiden läheisyydessä. Luonnonhoitometsäalueet reunustivat mm. Tenojoen, Kaamanen-Karigasniemen -tien, Kittilä-Inari -tien ja valtatie 4 varsia. Harjumaismat olivat tyypillisiä mm. Sevettijärven ja Salla-Savukoski välin teille. Posion kunnassa sijaitsi useita rantojensuojeluohjelman alueita.

Luontokohteita oli vähän seuraavilla tieosuuksilla: kantatiellä 91 välillä Ivalo-Raja-Jooseppi, maantiellä 970 välillä Karigasniemi-Utsjoki, maantiellä 969 välillä Akujärvi-Virtaniemi, maantiellä 941 välillä Ranua-Raistakka, maantiellä 944 välillä Autti-Kemijärvi, maantiellä 945 välillä Isokylä-Peräposio, maantiellä 947 välillä Maaninkavaara-Posio, valtatiellä 4 välillä Rovaniemi-Sodankylä sekä kantatiellä 82 välillä Vikajärvi-Kelloselkä.

Valtatie 21 Tornionjokilaaksossa, valtatie 4 Utsjoen alueella, kantatie 79 välillä Rovaniemi-Muonio ja kantatie 92 välillä Kaamanen-Karigasniemi sekä maantie 926 Kemijokilaaksossa, maantie 970 välillä Utsjoki-Nuorgam ja maantie 955 välillä Kittilä-Pokka kulkivat arvokkaassa luonnonympäristössä. Suurten luonnontilaisten jokien; Tornionjoki, Ounasjoki, Utsjoki ja Simojoki, jokilaaksot olivat keskeisiä sekä luonto- että kulttuurihistoriallisten kohteiden sijaintipaikkoja.

Kulttuurihistoriallisista kohteista kaksi kolmasosaa oli kiinteitä muinaisjäännöksiä. Kiinteitä muinaisjäännöksiä oli erityisesti valtatie 4 varrella Utsjokilaaksossa, maantien 924 varrella Simojokilaaksossa, maantien 971 varrella Sevettijärvellä sekä Kemijoen itärannalla maantien 926 varrella ja Kemijoen sivujoen Kitisen rannalla valtatie 4 varrella. Myös Hetan kirkonkylän seutuvilla oli runsaasti kiinteitä muinaisjäännöksiä.

Muut kulttuurihistorialliset kohteet olivat valtakunnallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä sekä maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaita kulttuuriympäristöjä ja kohteita. Kohteet olivat kokonaisia kyliä ympäristöineen, muistomerkkejä, kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia ja teollisuusympäristöjä sekä tiemuseokohteita.

Kulttuurihistoriallisia ympäristöjä: kokonaisia jokilaaksoja, yksittäisiä kyliä ja erillisiä kulttuurihistoriallisia kohteita oli selvitettävän tieverkon alueella yhteensä 174. Valtakunnallisesti merkittäviä kulttuurihistoriallisia ympäristöjä olivat mm. Kemijoen ja Simojoen laaksot. Maakunnallisesti tai paikallisesti arvokkaita kulttuurihistoriallisia kyliä ja ympäristöjä sijaitsi tasaisesti ympäri Lapin lääniä.

Lapissa tyypillinen piirre on erilaisten muistomerkkien sijainti teiden varsilla. Tässä selvityksessä muistomerkkejä löytyi 80. Suurin osa niistä liittyi joko jääkäri liikkeen toimintaan vuosina 1915-1916 tai Talvi- ja Lapin sotaan vuosina 1939-1940 ja 1944-1945.

Kulttuurihistoriallisia yksittäisiä rakennuksia ja teollisuusympäristöjä sekä tiemuseokohteita oli yhteensä muutamia kymmeniä ja ne sijaitsivat tasaisesti eri puolilla Lappia. Pinta-alaltaan suurimmat kulttuurihistorialliset ympäristöt sijaitsivat Lapin lounaisosassa Kemijoki- ja Tornionjokilaaksoissa valtatie 21 ja maantien 926 varrella. Teitä, joiden varrella oli vähän kulttuurihistoriallisia kohteita, olivat maantie 947 Posiolla, kantatie 80 Kittilässä sekä kantatie 82 Vikajärveltä Kemijärvelle.

Selvityksessä laskettiin myös otosmenetelmällä peruskartoista eri ympäristötyyppien: metsien, soiden, vesistöjen, kallioiden, paljakoiden sekä kulttuuriympäristöjen osuudet tarkasteltavan tieverkon varrella. Kulttuuriympäristön suuri 17 % osuus johtuu Lapin asutuksen ja viljelysten keskittymisestä suuriin jokilaaksoihin pääteiden varsille.

Koska Lapissa on sekä luonto- että kulttuurihistoriallisia kohteita runsaasti teiden välittömässä läheisyydessä, on niiden huomioon ottaminen tienpidossa erityisen tärkeää. Matkailun osalta selvityksen johtopäätöksenä voi todeta, että päätieverkon varrelta olisi mahdollista nostaa esille runsaasti matkailijoita kiinnostavia luonto- ja kulttuurihistoriallisia kohteita.

## 14 KIRJALLISUUS

Alalammi, P. (toim.) 1993: Maisemat, asuinympäristöt. Suomen kartasto 350. Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura. 234 s.

Alapassi, M. 1989: Lehto - monen lajin elinehto. Ympäristönsuojelu 3/89. 10-12 s.

Arktisen keskuksen säätiö 1986: Lapin kierros. Osa 1. Rovaniemi-Nuorgam. Rovaniemi 1986. 192 s.

Erämaalaki 62/1991: Suomen säädöskokoelma.

Euroopan kulttuurisäätiön Suomen osasto 1989: Lapin kierros, Osa 2. Rovaniemi-Kilpisjärvi. Oulu 1989. 192 s.

Fogelberg, P. 1974: Suomen teiden historia. Osa 1. Tie- ja vesirakennushallitus ja Suomen Tieyhdistys. Lahti 1974. 310 s.

Halila, A. 1954: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia V. Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi 1721-1775. Pohjois-Pohjanmaan maakuntaliiton ja Lapin maakuntaliiton yhteinen historiatoimikunta. Oulu 1954. 749 s.

Komiteanmietintö 1976:88. Kansallispuistokomiteanmietintö. Kansallispuistokomitea 1976.

Komiteanmietintö 1980:15 ja karttaliite. Soidensuojelun perusohjelma II. Maa- ja metsätalousministeriön soidensuojelutyöryhmä 1980.

Komiteanmietintö 1980:41 ja karttaliite. Valtakunnallinen harjajensuojeluohjelma. Julkaisu D:6 1984. Ympäristöministeriö, ympäristön- ja luonnonsuojeluosasto. 72 s.

Komiteanmietintö 1981:32 ja karttaliite. Valtakunnallinen lintuvesiensuojeluohjelma. Maa- ja metsätalousministeriön lintuvesityöryhmä 1981. 186 s.

Komiteanmietintö 1982:72. Koskiensuojelutoimikunnan mietintö. Koskiensuojelutoimikunta 1982. 163 s.

Komiteanmietintö 1988:16. Lehtojensuojelutyöryhmän mietintö. Ympäristöministeriö, Lehtojensuojelutyöryhmä 1988. 279 s.

Komiteanmietintö 1991:30. Uhanalaisten eläinten ja kasvien seuranta-toimikunnan mietintö. Ympäristöministeriö 1992. 328 s.

Koskiensuojelulaki 35/87. Suomen säädöskokoelma. Annettu Helsingissä 23.1.1987.

Laki Ounasjoen erityissuojelusta 703/83. Suomen säädöskokoelma. Annettu Helsingissä 19.8.1983.

Lapin lääninhallitus 1993: Lapin läänin luonnonsuojelukatsaus 1993. Lapin lääninhallitus, Ympäristöyksikkö. Rovaniemi 1993. 37 s. 5 liitettä.

Lapin läänin rakennusperinne ry. 1984: Lapin rakennusperintö. Oulu 1984. 247 s.

Lapin seutukaavaliitto 1993: Itä-Lapin kiinteät muinaisjäännökset. Julkaisu n:o 126. Sarja A. 162 s.

Lapin seutukaavaliitto 1978. Lapin seutukaava 1. osa. Kaavaselostus. Sarja C, n:o 5. 248 s.

Lapin seutukaavaliitto 1990a: Lapin seutukaava 3. osa. Sarja C, n:o 13.

Lapin seutukaavaliitto 1990b: Lapin seutukaavan 4. osa. Kaavaselostus. 80 s.

Lapin seutukaavaliitto 1989: Lehtoinventointitiedot. Kirje 18.12.1989 + kopiot lehtoinventointitiedoista.

Lapin seutukaavaliitto 1992: Länsi-Pohjan kiinteät muinaisjäännökset. Julkaisu n:o 117. Sarja A. 109 s.

Lapin seutukaavaliitto 1994: Pohjois-Lapin kiinteät muinaisjäännökset. Julkaisu n:o 136. Sarja A. 276 s.

Lapin seutukaavaliitto 1992: Rovaniemen seudun kiinteät muinaisjäännökset. Julkaisu n:o 122. Sarja A. 154 s.

Lapin seutukaavaliitto 1992: Suojelualuerekisteri. Lapin luonnonsuojelu- ja erämaa-alueet (tilanne 1.9.1992). 17 s. + liitteet.

Lapin seutukaavaliitto 1993: Tunturi-Lapin kiinteät muinaisjäännökset. Julkaisu n:o 130. Sarja A. 119 s.

Lapin ympäristökeskus. Luonnonmuistomerkkien ja muiden luonnonsuojelu-alueiden kortisto.

Lokio, J. 1997: Lapin kulttuuriympäristöohjelma. Lapin ympäristökeskus. 257 s.

Lounatvuori, I. (toim.) 1991: Suojellut talot. Rakennuslailla suojellut rakennukset ja alueet 1965 - 1990. Museovirasto 1991.

Lyytikäinen, A. 1983: Lapin harjujen moninaiskäyttötutkimus. Perusinventoinnin tulokset. Valtakunnallinen harjututkimus. Joensuu 1983. 18 s. + liitteet.

Maa- ja metsätalousministeriö 1981: Soidensuojelun perusohjelman kartta-liite. 164 s.

**SELVITYKSESSÄ TAVATUT SUOJELUALUEIDEN  
ULKOPUOLISET UHANALAISET KASVILAJIT**

KASVILAJI	Valtakunnallinen uhanal. luokittelu		Alueellinen. uhanal. luokittelu
	U	LE/LK/LP	LE/LK/LP
<b>SANIKKAISET</b>			
<b>Kortekasvit:</b>			
Equisetum scirpoides I. hentokorte		-	V/Sh/+
<b>Käärmeenkielikasvit:</b>			
Botrychium lanceolatum I. suikeanoidanlukko	St	V/V/V	-
Botrychium multifidum I. ahonoidanlukko		-	St/St/St
Botrychium virginianum I. lehtonoidanlukko	V	V/-/-	-
<b>Alvejuurikasvit:</b>			
Dryopteris filix-mas I. kivikkoalvejuuri		-	Sh/Sh/V
Dryopteris fragrans I. tuoksualvejuuri	Sh	-/-/Sh	-
Cystopteris montana I. vuoriloikko		-	V/V/+
Woodsia alpina I. tunturikiviyrtti		-	V/+/+
<b>Rauniokasvit:</b>			
Asplenium viride I. viherraunioinen		-	V/+/+
<b>Leinikkikasvit:</b>			
Thalictrum kemense I. keminängelmä	Sh	-/-/Sh	-
<b>SIEMENKASVIT</b>			
<b>Nokkoskasvit:</b>			
Urtica urens I. rautanokkonen		-	E/H/E
<b>Kohokkikasvit:</b>			
Dianthus superbus I. pulskaneilikka		-	+/+/o
Lychnis viscaria I. mäkitervakko		-	V/-/-
Moehringia lateriflora I. laaksoarho	St	St/St/V	-
Silene tatarica I. tataarikohokki	St	St/St/-	-
Stellaria crassifolia var. crassifolia I. lettötähtimö		-	St/+/+
Stellaria fennica I. idänluhtatähtimö	Sh	Sh/V/-	-

KASVILAJI	Valtakunnallinen uhanal. luokittelu U LE/LK/LP		Alueellinen uhanal. luokittelu LE/LK/LP
<b>Vesirikkokasvit:</b>			
Elatine hydropiper l. katkeravesirikko		-	+/Sp/V
<b>Pajukasvit:</b>			
Salix triandra l. jokipaju	St	St/-/-	-
<b>Esikkokasvit:</b>			
Primula nutans l. ruijanesikko	St	St/-/-	-
<b>Kivirikkokasvit:</b>			
Saxifraga hirculus l. lettorikko	St	St/St/Sh	-
<b>Maksaruohokasvit:</b>			
Rhodiola rosea l. ruusujuuri		-	-/E/+
<b>Ruusukasvit:</b>			
Rosa acicularis l. karjalanruusu		-	E/-/-
<b>Hernekasvit:</b>			
Lathyrus palustris l. rantanätkelmä		-	+/+/E
<b>Sarjakukkaiskasvit:</b>			
Chaerophyllum prescottii l. idänkirveli		-	St/+/E
<b>Katkerokasvit:</b>			
Gentianella campestris l. ketokatkero	V	V/-/-	-
<b>Lemmikkikasvit:</b>			
Asperugo procumbens l. terhi		-	St/+/V
Lappula deflexa l. kalliosirkunjyvä	Sh	-/-/Sh	-
Myosotis nemorosa l. pohjanluhtalemmikki	St	E/St/-	-
<b>Asterikasvit:</b>			
Anthemis arvensis l. peltosauramo		-	o/o/o
Artemisia campestris l. perämerenmaruna	V	V/-/-	-
<b>Sarpiokasvit:</b>			
Alisma wahlenbergii l. upossarpio	St	V/-/-	-
<b>Kilpukkakasvit:</b>			
Stratiotes aloides l. sahalehti		-	V/St/-



